

Oryantalistlerin *Kurrâ*'ya Yaklaşımları

Yusuf ALEMDAR*

Özet

Doğu bilimleriyle uğraşan kimi batılı bilginler, *kurrâ*' kelimesinin *k-r-y* kökenli olduğunu savunarak, onu *köylüler* diye yorumlama eğilimindedirler. Bazıları da, bunun Arapça asıllı olmadığını ve Kur'an'a sonradan girdiğini; dolayısıyla *kurrâ*'nın, Kur'an'la ve hatta dinle hiçbir ilgisi bulunmayan, kötü alışkanlıklara sahip, aşağılık ve çapulcu kimseler olduğunu iddiâ etmektedir. Diğer bir kısmı ise, İslâm'ın erken döneminde meydana gelen birtakım olaylarla irtibatlandığı *kurrâ*'yı; politik, militarist ve misyoner bir grup olarak nitelendirmektedir. Bu makale; müsteşriklerin, *kurrâ* kavramına yönelik -geleneksel anlayışın dışında, belki de karşısında yer alan- bu vb. eleştirel görüşlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde kısaca şu sonuçlara varılmıştır: Karyelilik (=köylülük), sosyolojik bir realite; *kurrâ*'lık ise, doğrudan okuma fiili/eylemi ve Kur'an ile birebir ilişkili bir kavramdır. Dolayısıyla bu terimleri birbirinden ayrı düşünmek gerekir. Bu itibarla *kurrâ*, İslâm Tarihi'nin hemen her döneminde müslümanlar tarafından; Kur'an'ı çok ve güzel okuyanlar, onun tamamını veya büyük bir bölümünü ezberleyenler, Kur'an'ın farklı şekillerde okunuşu (kıraatler) konusunda uzman olanlar, dinî ilimlerin diğer dallarında da belli ölçüde/seviyede bilgi sahibi olanlar, (okudukları-ezberledikleri) Kutsal Kitab'ın emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı olanlar biçiminde algılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: K-r-e, K-r-y, Kur'an, *Kurrâ*'/Kur'an Okuyucuları, Köylüler, Köy, Şehir, Arap, Arapça, Batılı Araştırmacılar/Müsteşrikler, İslâm Âlimleri, Lisan.

Abstract

Some of the Orientalist scholars argued that the word *qurrâ* was derived from the root of *k-r-y* and, accordingly, tended to translate it as *villagers*. Some others claimed that the word is not Arabic in origin and that it was inserted in the Qur'an at a later time. Thus, they pursued, it has nothing to do with the Qur'an, even with Religion but characterizes those who displayed bad habit, inferiority and indecency. Still some others, related the word to a number of events in the early period of Islam and employed it to ascribe a group of politi-

* Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi, Sivas
(alemdar@cumhuriyet.edu.tr).

cian, militarist and missionaries. This article, aims to analyze such kind of critiques, which often contradict the traditional understanding, raised by Orientalists. At the end, the author concluded that: Peasantry is a sociological reality, and, in contrast, qurrantry is directly linked to the activity of reading directly related to the Qur'an. Thus it seems to be important to distinguish between the two. As a result, the word qurrâ has been understood almost in every period of Islamic history as standing for those who recite/chant the Qur'an much and in exact accordance with the reciting rules, those who learned all or the most part of the Qur'an by heart, those who are experts in various versions of reciting the Qur'an, those who were also equipped with knowledge from religious other fields, and those who are strict in performing The Holly Book's rules in their lives.

Key Words: Qâf-Râ-Hamza, Qaf-Râ-Yâ, Qur'an, Qurrâ'/Qur'an Reciters, Ahl al-Qarya/Villagers, Al-Qarya/Village, Al-Madina/City, Arab, Arabic, The Western Scholars/Orientalists, Muslim Scholars, Lisân.

GİRİŞ

Master ve doktora tezlerini hazırlama sırasında "kurrâ" kavramı üzerinde yoğunlaşmış¹ ama o zamanki çalışmaların formatı gereği; İslâm hakkında araştırma yapan batılı bilginlerin, özellikle dilbilimcilerin bu terimi ne şekilde yorumladıklarına neredeyse hiç değinmemiştik. Fakat o vakitler, oryantalistler tarafından yazılan *kurrâ* tabiriyle alâkalı birkaç makale tespit etmiş ve edinmiştik. Daha sonraları müsait olduğumuzda bunlar üzerinde kafa yormaya ve becerebildiğimiz kadarıyla onları tercüme etmeye başladık². Ve anladık ki; müsteşrikler *kurrâ*'ya, bizden oldukça farklı bir pencereden bakıyorlar. İstedik ki, müslüman ilim çevreleri de bu yaklaşım tarz(lar)ından haberdar olsun. İşte bu makale, böylesi bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıktı.

Sözün başında; şarkiyatçıların -niyet, düşünce ve amaçlarına dair fikir beyan etmeyi bir kenara bırakarak- kavram araştırmalarına yönelik çalışmalarda ne denli titiz davrandıklarını, kelimelerin kökenlerine en ince ayrıntısına kadar nasıl indiklerini, sözcüklerin

¹ Bkz. Yusuf ALEMDAR, *XV-XV. Asırlarda İstanbul Dâru'l-Kurrâ'ları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996 ve Yusuf ALEMDAR, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

² Örneğin; bunlardan üçünün çevirisi tarafımızdan yapılarak yayımlanmış ve Türk okuyucusunun istifadesine arz edilmiştir. Bkz. G. H. A. JUYNBOLL, "İlk Devir İslâm Tarihinde Kurrâ' Kavramı" (Çev. Yusuf ALEMDAR), *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, y. III, sy. 11, Ankara (Güz) 2003, s. 139-152; G. H. A. JUYNBOLL, "İslâm'ın İlk Döneminde Kur'an Kıraatı (=Okuma)nın Durumu" (Çev. Yusuf ALEMDAR), *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, y. IV, sy. 12, Ankara (Kış) 2004, s. 77-88; Norman CALDER, "Kurrâ' (Terimi) ve Arapça Sözlük Geleneği" (Çev. Yusuf ALEMDAR), *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, y. V, sy. 19, Ankara (Güz) 2005, s. 91-102.

etimolojik yapıları üzerinde ne derece dikkatle durduklarını, kaynaklarda rastladıkları en ufak bilgi kırıntısını bile -bir kuyumcu has-sâsiyetiyle- nasıl değerlendirdiklerini, bize göre kıyıda köşede kalmış/gözden kaçmış veya önemsiz/değersiz sayılabilecek dipnot mahiyetindeki nice ipuçlarını -iğneyle kuyu kazarcasına- nasıl yakaladıklarını ve bunlardan nasıl ciddi sonuçlar çıkardıklarını ve dahi neler ürettiklerini kaydetmeden geçmemek lâzım gelir.

O nedenle bu makalede, batılı İslâmologların karşılaştırmalı kavram inceleme yöntemleri doğrultusunda bir yol izlenerek; sözkonusu araştırmalarda adı geçen müelliflerin, *kurrâ* kelimesinin orijinine ilişkin görüşleri ve bu çerçevede bu terime getirdikleri tanımlar özet hâlinde sunulacaktır. Ayrıca, yine batılı bilginlerin kaleminden çıkan bazı ansiklopedi ve sözlüklerdeki *kıraat*, *kurrâ* ve *Kur'an* maddelerinden de alıntılar yapılacaktır. Ardından, ilgili yazarların *kurrâ* sözcüğünü irdelerken sık sık referans gösterdikleri İslâmî diye niteleyebileceğimiz kaynaklarda ve müslümanlara ait lügatlerde yer alan tarif ve izahlara müracaat edilerek bunların mukayesesi ve yorumu kapsamında bir değerlendirme yoluna gidilerek konu bitirilecektir.

A- BATILI BİLGİNLERİN KURRÂ'YA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

1. M. A. Shaban

Genellikle "Kur'an okuyucuları" şeklinde yorumlanan *kurrâ* tabiri, erken döneme ait çeşitli metinlerde *ehlü'l-kurâ* ile eş-anlamli olan "köylüler"e atıfta bulunmak için kullanılmıştır³.

Kurrâ'ya yeni bir bakış-açısı getiren ilk kişi olan Shaban; *kurrâ*'nın, köylüler (yani *ehlü'l-kurâ*) olduğu yönünde bir öneride bulunmakla beraber, *kurrâ*'nın -orijin itibâriyle- *karye* kelimesinden türetilmediğini veya dilbilimine göre bu çıkarımın mümkün olmadığını savunur. Bu son iddiâsıyla o, *kurrâ*'nın, "Kur'an okuyucuları" olduğuna inanan muhaliflerine ilham vermiştir⁴.

Shaban'a göre *kurrâ*, Sâsânî İmparatorluğu'na karşı yapılan ilk savaflara katılan kişilerdi. Shaban, *kurrâ*'nın; Kuzey Irak'ın boşaltılmış arazisini zapt eden, oranın terk edilmiş malını-mülkünü ele geçiren kimseler olduğunu ve onların, Osman'ın hilâfetinden itibaren emr-i vâkî yaparak/oldu-bittiye getirerek, etrafa korku salarak birtakım imtiyazlar kazandıklarını delilleriyle ortaya koymuştur⁵.

³ G. H. A. JUYNBOLL, "The Position Of Qur'an Recitation In Early Islam", *Journal of Semitic Studies*, vol. XIX, part 2, Manchester 1974, p. 240.

⁴ Norman CALDER, "The *Qurrâ'* And The Arabic Lexicographical Tradition", *Journal of Semitic Studies*, vol. XXXVI, part 2, Manchester 1991, p. 297.

⁵ T. NAGEL, "Kurrâ'", *The Encyclopedia of Islam*, vol. V, Leiden 1979, p. 499.

Bu çerçevede o der ki; *ehlü'l-kurâ* deyimi veya *kurrâ* terimi, zaman içinde küçük düşürücü bir anlam kazanmış, Kur'an diline eklenmiş ve sosyal mülâhazalarla canlı tutulmuştur. Bundan böyle *karyelerin sâkinleri* ve onların sosyal statüleri, *Medîne yerlileri* tarafından hor-hakir görülmüştür⁶.

Kurrâ, bu gruba dâhil olanların, gitgide azalmakta olan prestijlerini yükseltmek için bizzat kendi kendilerine taktıkları ve zamanla karmaşık hâle gelmesini teşvik ettikleri bir ünvandır⁷.

Kurrâ, diğer insanların kendilerini Kur'an okuyucuları olarak sanmalarını/ algılamalarını sağlamak için çok uğraş vermiştir⁸.

2. W. Montgomery Watt

Kurrâ' tabiri, ilk defa Uhud Savaşı'ndan hemen sonra Hicret'in IV. yılında Bî'r-i Meûne hâdisesinde katledilen kırk veya yetmiş kadar müslümanla alâkalı olarak ortaya çıkmıştır. Onlar, İslâm Dâvâsı'nın ilk misyonerleri idi ki, bu olayda saldırıya uğramalarının ardından -ikisi hâriç- hepsi şehit olmuştu⁹.

Suffe ehli de *kurrâ'* kavramının kapsamı alanına sokulur. Ancak bunun tarihselliği ve onların çok fakir kimseler olduğu hususu, şüpheli bir durumdur. Gerçekte onlar, takvâya büründürülmüş kimselerdir. *Suffe'*yle ilgili rivâyetler, -bazı İslâm kaynaklarının da desteklediği gibi- sanki bir senaryodan ibarettir¹⁰.

3. G. Martin Hinds

Hinds, daha muhafazakâr bir görüşü benimser ve o *kurrâ* terimini, 'Kur'an okuyucuları' olarak te'vîl edenleri destekler. Ama ona yeni bir boyut kazandırmaktan da geri durmaz¹¹.

Küfelilerin politik çizgileri üzerine kapsamlı bir araştırma¹² yapan Hinds, çalışmasında, *kurrâ'*nın tamamen yeni bir resminin altını çizmiştir. Bu bağlamda o şunu belirtir: *Kurrâ* diye isimlendirilen bu insan kitlesi, ilk önce 33/653'e kadar Osman'ın Kûfe'deki valisi olan Sa'id b. el-Âs'a karşı çıkan topluluğun bir parçası, ya da onlara

⁶ G. H. A. JUYNBOLL, "The Qurrâ' In Early Islamic History", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. XVI, parts II-III, Leiden 1973, p. 124.

⁷ JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 116.

⁸ JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 117. Atif yapılan alıntıların kaynağı durumundaki Shaban'ın asıl çalışması şudur: M. A. Shaban, *Islamic History A. D. 600-750 (A. H. 132)*, A *New Interpretation*, Cambridge 1971.

⁹ JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 124.

¹⁰ JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 126.

¹¹ JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 113.

¹² Sözü edilen makale şudur: G. Martin HINDS, "Kûfan Political Alignments And Their Background In The Mid-Seventh Century", *IJMES*, vol. II, 1971, pp. 346-367.

eklemlenen ilâve bir grup olarak rol oynadı. Onu görevden uzaklaştırma ve yerine Ebû Mûsa el-Eş'arî'yi Kûfe valiliğine tâyin ettirme konusunda başarılı oldular. Osman'ın öldürülmesine sebep olan olaylar boyunca *kurrâ*, sadece ikincil bir rol oynadı. Ali Kûfe yakınlarına vardığında, güçlü aşiretlerin liderleri ona katılmadı. Onlar tarafsız kalmayı yararlı görüyorlardı. Çünkü onların çıkarlarına en fazla katkıyı bu pozisyon sağlayabilecekti. Ama yine de Sıffin'deki çatışma sırasında *kurrâ*, -kabilecilik kurallarının dışına çıkarak- Ali'yi desteklemeyi uygun buldu. Muâviye, hakem konusunda onların beklentilerini karşılamayı önerdi. Bunun üzerine *kurrâ*, *hakemlik teklifini* kabul etmesi için Ali'ye ısrar etti. Fakat Ali buna yanaşmayınca, onların düşlediği rüya gerçekleşmedi. Bu sefer onlar, tekrar Ali'nin karşısında yer aldılar. Ali, her ne kadar bu tehlikeli iç-çekişmeyi, *kurrâ*'nın önde gelenlerine yüksek mevkilerde memuriyet/görev vermek sûretiyle yatıştırmak için çaba sarf ettiyse de *kurrâ*'nın çoğu, Ali'nin -uzlaşmaya yanaşmayan- düşmanı olarak kaldı. Nitekim birinci yüzyıldaki Hâricî ayaklanmasında onların, en aktif/etkin gruplardan biri olduğundan sık sık bahsedilir¹³.

4. Arthur Jeffery

Batılı bazı bilim adamları, *karæ* = okumak fiilinin ve onun türevleri olan *Kur'an*, *kıræe-h-* vs. sözcüklerin, ödünç kelimeler olduklarını kabul etmeye meyillidir. A. Jeffery de, sözkonusu kelimenin Süryanî(ce) menşe'li olduğunu benimseyenler arasında yer alır¹⁴.

Kur'an'da Arapça kökenli olmayan lafızları tespit etmeye yönelik geniş çaplı bir inceleme yapan ve bu çalışmasını *Kur'an'ın Yabancı Kelimeleri* adıyla kitaplaştıran A. Jeffery'nin, olayı biraz abarttığını zannediyoruz. Zira araştırmacı, adı geçen eserine 320 kadar sözcük kaydetmiştir. İşin daha garip olan yanı ise, bu kavramlar arasında Kur'an'ın da yer almasıdır¹⁵.

Yazarın tezi özetle şöyledir: *Kur'an* tabiri, Kur'ân-ı Kerîm'de takriben 70 defa/70 dolayında yerde geçmektedir ki, bu; "kutsal metinden okumak veya bir kutsal metni (ezbere/ezberden) okuma eylemi" demektir.

"İlân etmek/duyurmak, beyân etmek/açıklamak ve bildirmek (irşâd ve tebliğ), çağırma/çağrı yapmak (davet), (ezbe-

¹³ NAGEL, *Kurrâ*, s. 499.

¹⁴ CALDER, *Qurrâ*, s. 298.

¹⁵ *Kur'an* kelimesi ilk bakışta konumuzla direkt ilgili görülmeyebilir. Ancak -biraz sonra verilecek bilgilerden anlaşılacağı üzere- görüşlerine başvurduğumuz yazar; Kur'an lafzının Arapça asıllı olmadığını söyleyerek doğrudan olmasa bile dolaylı olarak, bunun türediği *Ka-Ra-E* fiilinin başka dillerden alınma yabancı bir sözcük olduğunu dile getirmiş olmaktadır. Bu sebeple biz de sözü edilen araştırmaya makalemizde yer verdik.

re/ezberden) okumak (hıfz ve tilâvet)" gibi manalarda olduğu anlaşılabilir/bilinen bu *masdar* (*Kur'ân*); ne Akadça'da ve ne de Suûdî Arabistan Arapçası ve Etiopyaca/Habeşçe gibi Güney Sâmi dillerinde bulunmaktadır. Bu durum ise, "*Ka-Ra-E*"nin, Ken'an-Arap bölgesinden ödünç alındığı izlenimini vermektedir.

Kök, İbranice (Hebrew)'de geçmektedir. En yaygın olarak da Âram lehçelerinde kullanılmaktadır. Bu biçimiyle o, hem Doğu Aramacası'nda ve hem de Mısır Arapçası'nda yer almaktadır.

Ka-Ra-E fiili Kur'an'da çok sık geçmekte ve dört şekilde kullanılmaktadır. Bunların her biri/hepsi, Muhammed'in aldığı vahye referans olarak kullanılmaktadır. Netice itibâriyle (şurası) açıktır ki, bu kelime, kutsal kitaplarla (birebir) ilişkili olarak kullanılmaktadır.

Bilinegelen (genel-geçer) teoriye göre; *Kur'an* kelimesi, *Ka-Ra-E*'nin *masdarı*, yani fiil ismidir. Kur'an'dan daha önceki bir devirde bu kelime hiçbir yerde geçmiyor. İlk dönem şark âlimleri şunu/şöyle düşünmek zorunda kaldılar: Muhammed'in kendisi bu lafzı (*Kur'an* ifadesini) ödünç alınan (bir) kelimedenden (Karae yükleminden) elde etti/çıkardı ve onu özel bir forma sokarak ona ayrı bir içerik/anlam kazandırdı.

Sonuçta anlaşılıyor ki, bu kelime Arapça menşeli değil ama zaman içinde ve günümüzde önemli bir yere sahip olmuştur.

Bazı müsteşrikler (Rabbinic, Geiger, Nöldeke vb.) de Kur'an'ın, *Ka-Ra-E*'den türediği görüşündedirler¹⁶.

5. Geiger, Nöldeke ve Çağdaş Akademisyenler

Geiger ve Nöldeke; *kırâe-h-* = okuma(k) sözcüğünün, İbranice veya belki Ârâmice asıllı olduğunu tercih etmektedir. Çağdaş akademisyenler de, kendilerini bu görüşe yakın görmektedir. (Burada kast edilen İbranice, elbette İncil İbranicesi değil Talmut İbranicesi'dir.)¹⁷

Avrupalı araştırmacılar ise *kurrâ'yı*, genellikle; "Kur'an hâfızları/okuyucuları" biçiminde tarif etmişlerdir. Onlara göre *kurrâ*, *k-r-e* kökünden gelmektedir ki; bu da, "ezberden/ezbere okumak" demektir¹⁸.

6. M. J. Kister

İlk devir kaynakları üzerin(d)e bir hayli kafa yoran ve detaylı araştırma yapan Kister; analizlerinde, çalışmasının temelini oluştururken şu hususa dikkat çekmektedir: Metodolojik prensipler sap-

¹⁶ Arthur JEFFERY, *The Foreign Vocabulary Of The Qur'ân*, Gaekwads Oriental Series no: LXXIX, Cairo 1937, pp. 233-234.

¹⁷ CALDER, *Qurrâ'*, s. 298.

¹⁸ NAGEL, *Kurrâ'*, s. 499.

tanırken şu iki şeyin altı çizilir ki, bunlar; eski olmak ve doğru olmaktır. İşte ana akım geleneğine gittiği varsayılan *kurrâ*, bu madelere uymamakta ve kendi yolunu bulamamaktadır¹⁹.

Meselâ; *kurrâ*'nın ortaya çıkışına neredeyse kaynaklık eden Bi'r-i Me'üne hâdisesi ile ilgili çeşitli rivâyetler ve pek çok açıklamalar, Kister tarafından büyük bir ciddiyetle tahlil edilip koleksiyonu yapılmıştır. Ona göre; olayların farz edilen sırası konusunda hemen hemen hiçbir noktada mutabakat olmaması, yani tutarsızlığın bulunması kayda değerdir. Dolayısıyla bu mes'ele hakkındaki yorumlar, neyin gerçekte olup-olmadığını özel bir sorun hâline getiriyor... Nihâyet, Bi'r-i Me'üne Seferi, sanki bağımsız bir olay değil de uydu-urulmuş hikâyenin bir cüz'ü gibi gündeme geliyor²⁰.

7. G. H. A. Juynboll

Juynboll, Shaban'ın; *kurrâ*'ya yönelik -yukarı da (1) belirtilen yorumuna katılır; ancak onun, bu kelimenin aslına ilişkin değerlendirmesini kabul etmez²¹.

Buna göre Juynboll, *kurrâ*'nın; *Kaf-Râ-Hemze* kökünden değil de, *Kaf-Râ-Yâ* kökünden türemiş bir tabir olduğunu ve onun, *ehlü'l-kurân*'ın bir eş-anlamlısı, yani *köylüler* manasına geldiğini belirtmektedir²².

O görüşlerine devamla şöyle der: İlk devir İslâm Tarihi'nde *kurrâ* kavramı, hem 'köylüler', hem de 'Kur'an okuyucuları' karşılığında olduğuna dair kuvvetli bir ön-kabül vardır. Yaygın olarak *kurrâ* diye bilinmenin yanısıra, kendilerine *müseyyerûn*²³ da denilen bu grup, Küfe'den kovulmuşlardır. Bu kişilerin belirgin özellikleri kapsamında şunlar sayılabilir: Kur'an yanlısı olduklarını beyân eden ama Kur'an'a karşı özel bir âşinâlık ve yakınlıkları olmayan, açıkçası Kur'an okuyanlar olarak görünen (kendilerine *kurrâ* süsü veren) müraî (gösteriş yanlısı kişi)lerdir. Dolayısıyla yaptıkları işler arasında Kur'an okumayı bir tarafa bırakın, söylemlerinde Kur'an'a neredeyse hiç atıfta bulunmayan, bu yüzden birbirlerine veya başkalarına Kur'an okumayı öğrettiklerine yok denecek derecede ender rastlanan, Kur'an bilgileri bakımından diğer müslüman-kardeşlerine sosyal açıdan örnek olabilecek seçkin bir insan sınıfı değil; genellikle onlar dışlanan, düşük seviyeli, çapulcu bir halk

¹⁹ CALDER, *Qurrâ'*, s. 307.

²⁰ CALDER, *Qurrâ'*, s. 306.

²¹ CALDER, *Qurrâ'*, s. 297.

²² JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 113.

²³ Sözlük anlamı; "sürgün edilenler, göçebe hayatı yaşayanlar ve kaba-saba insanlar" demek olan "müseyyerûn", aynı zamanda Mezhepler Tarihi'nde "kaderiyye" diye bilinen "kedercilik akımı mensupları (=kaderiyyûn)" manasına da gelmektedir. (Y. A.)

tabakası olarak gör(ül)me temâyülü ağır basan kimselerdir. Böylece *kurrâ* kelimesini, sanki *Kâf-Râ-Yâ* asıllıymış gibi algılama ve onu 'köylüler' olarak çevirme eğilimi baş-gösterdi.

Peygamber Mescidi'nin sofasına yerleştirilen *Suffe ehli* ile Benî Kaynuka, Nadîr ve Kureyzâ Yahûdî kabilelerinin terk ettikleri *karye*-lere iskân ettirilen bâdiye/çöl halkından yeni hidâyete ermiş olanlar ve Kûfe'ye yerleştirilen *müseyyerûn/kaderiyyûn* (=kaderciler), *kurrâ* diye anılan sınıfın nüvesini/çekirdeğini oluşturmaktadır. Ama özellikle Suffelilerin mescitte mi, yoksa akrabalarının yanında mı kaldıkları; yani onların ikâmet yerlerinin neresi olduğu ve geçinmek için neler yaptıkları konusunda ciddî kuşkular vardır.

O şehitlerin vefatlarının Bi'r-i Meûne'de vukû bulunduğu, yaygın kanaat olmasına karşın, onlardan hiçbirinin, -garip bir tecelli olarak- biyografi sözlüklerinde (tabakât ve terâcim kitaplarında) derinlemesine Kur'an bilgisine sahip birileri olarak zikredilmemesi, ayrıca tartışılmalıdır.

Neticede tüm bu argümanlar, bir bütün halinde *kurrâ* tabirinin 'köylüler' olarak çevrilmesi lehine işaret etmektedir.

Yine de bizler (Juynboll burada şahsını ve kendi gibi düşünenleri kast ediyor), *kurrâ* teriminin yorumuyla ilgili karmaşıklığın nasıl ortaya çıktığını hâlâ bil(e)miyoruz. Bundan dolayı 'köylüler' ifadesinin, 'Kur'an okuyucuları' şeklindeki anlamına tıpatıp uyup-uymadığı veya en azından onunla ilgisinin olup-olmadığı sorusu, haklı bir sorudur. Bu soruya cevap vermek tehlikeli bir görevdir. Çünkü; en azından benim öngördüğüm kadarıyla, onun hakkında, üzerine bir teori inşa edilebilecek sonuca ulaştırıcı hiçbir ciddî dayanak bulunmamaktadır.

Bi'r-i Meûne olayının ardından geçen uzun zamandan sonra, *kurrâ* kelimesinin 'köylüler' biçimindeki orijinal karşılığı kaybolarak, kelimenin K-R-E kökünden geldiği yönünde bir yanlış anlamaya yol açılmıştır. Esasen 'köylüler' manasına gelen *kurrâ* kavramının yan anlamı olan 'Kur'an okuyucuları' manasını kazandığı fikrini de; a) Şehitlerin ölürken söyledikleri son sözleri/vasiyetleri: "*Belliğhüm annâ kavmenâ an (kad) lekînâ rabbenâ fe-radiye annâ ve-erdânâ* veya diğer bir varyantta *ve-radinâ anhü* (=Kavmimize bizden bahsederek deyin ki, biz Rabbimize kavuştuk; O bizden razı oldu, bizi de razı etti veya biz de O'ndan razı olduk)", b) Okudukları rivâyet edilen Kur'an âyetleri, c) Peşlerinden, onların üzerine Muhammed ve arkadaşlarının uzunca bir süre duâ etmeleri ve ruhları için Kur'an okumaları, d) Öte yandan bunları katledenlere yine Muhammed ve yandaşlarının epey bir müddet çok ağır bedduâ yapmaları ve lânet okumaları gibi zayıf deliller temelinde formüle et-

meye cesaret etmiş bulunuyorum. Ki bunların hepsi, *okuma*, yani *kıraat* fiiliyle bağlantılı şeylerdir²⁴.

Muhammed'in ardından Kur'an'ı ezberden veya yüzüne okuyabilen insanlar her dönemde ve yerde mutlaka var olmuştur.

Karae (=okuma eyleminde bulunma) fikri, İslâm'ın ilk devirlerinde can alıcı öneme sahip bir görünüm arz etmiştir.

Kur'an'ın okunması, insanları dine yöneltmek (=ihtidâ) için - *bilerek*- kullanılan yöntemlerden biriydi.

Telâ = takip etmek, okumak veya tilâvet etmek, kesinlikle *kıraatle* alâkalı bir kavramdır.

Arapların/müslümanların, metinleri yüksek sesle okuyarak ezberledikleri akılda tutulmalıdır.

Kur'an'ın *namazdaki* kıraatinin gittikçe artan önemine paralel olarak Kur'an'ı düzgün ve güzel okuma işi daha da iyileştirilip geliştirilmiştir.

İslâm toplumunda Kur'an bilgisi yüksek düzeyde olan bazı insanların her dâim var olduğu, göz-ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ancak bunların çok yaygın olduklarını söylemek mümkün değildir. Eğer Kur'an bilginleri, çok fazla bulunuyor olsaydı, bunun bol miktarda örneği gösterilirdi. Bir başka ifadeyle, Kur'an tilâveti o toplumlarda daha geniş çapta bir yer işgal etseydi, kaynaklar buna işaret ederdi. Zira her şeyden evvel, Kur'an kıraati şerefli bir iş, hatta görevdi; ve dahi insan, ona ait daha fazla referans beklentisi içinde olabilirdi.

Kur'an okumanın, önceleri yaygın olmamakla beraber, gittikçe artan bir popülerite kazandığı sonucuna varabiliriz. Kur'an tilâveti, güçlü biçimde *namazın* tamamlayıcı bir unsuru oldu. Bundan dolayı, Kur'an'ın daha fazla yerini, başkasından daha çok ezbere bilenler, daha yüksek bir sosyal statü elde etmiştir.

Kârî'nin, eski kaynaklarda sorgulanamaz üstün bir mevkide olduğu görülmüştür.

Kurrâ kelimesi, politik anlamda bir yandaş sınıfına işaret etmektedir ki; o grubun bir bölümü Sıffin Savaşı'ndan ve iki hakem tayininden sonra Ali'nin tarafında kaldı, diğer bölümü de "*havâric/hâricî* oldu." "Despotik Prens" adlandırması, Ali'ye gönderme biçiminde tefsir edilebilir. İşte bu *kurrâ*, Kur'an okuyucuları olarak geçinenlerden başkası değildir.

Kurrâ sözcüğü, Kur'an konusunda gerçekten uzman olanlara işaret eder ki; bunlar, Kur'an'ın ve onun ilkelerinin bilgisine sahip

²⁴ JUYNBOLL, *Qurrâ'*, s. 113-129.

olmalarına rağmen, meselâ; *Kaderiyye*'nin yaptığı gibi, Emevîler karşıtı propaganda ve polemiklere/sürtüşmelere girmemişlerdir. Bu bağlamda *kurrâ* lafzını, *Mürchie*'ye telmih olarak te'vil etmek mümkündür.

Kârî'den, İslâm Tarihi'nin erken döneminde, kimsenin hoşnutluk duyduğu söylenemez; veya kendisini *kurrâ* olarak gören pek çok insan, zamanla kötüleşen bir şöhrete sahip olmaya başlamıştır.

Kur'an tilâveti ile ilgili olarak kınanan tavır, onların iki yüzlülüğüdür. Zaten Peygamber hayatta iken doğru-dürüst Kur'an hâfızı çok fazla değildi ki, onlar arasında var olabilecek münafıklara karşı bir uyarı olsun. O nedenle, Sıffin'de Ali'nin yanında savaşan *kurrâ*'nın, hakiki Kur'an okuyucuları olmadığı bir gerçektir.

Eğer *münafıklar* ile Medinelilerin karşıt saftakileri (Medinelilerin karşısında/onlara muhalif olanlar) kastediliyorsa, *kurrâ* kelimesinin kullanımı kapalı olur ve aşağıdaki iki mülâhazaya dayalı olarak, o sadece "köylüler" düşüncesiyle açıklanabilir:

a) Peygamber hiçbir zaman nefret edilen rakiplerini, Kur'an tilâvet edebilen ve bu sebepten ötürü, onun gözdesi durumundaki gruba ait olması gereken ashâbı ile bu şekilde karşılaştırma gafletine düşmüş olamaz.

b) "Köylüler" anlamında kullanılan *kurrâ* sözcüğünün, münafıklarla karşılaştırıldığı bağlama uygun düşen belirgin olumsuz bir manası bulunmaktadır.

Son tahlilde gerçekçi bir şekilde ifade etmek gerekirse; *Madînetü'n-Nebî*'yi oluşturan Medine çevresindeki *karye* (*köy*)lerin sâkinleri, Peygamber'in gözünde artık "köylüler" değil, "*medîne/şehir yerlileri*" ve "*sâlih/iyi müslümanlar*" idiler. Bu olguya ilişkin yeterince kuvvetli delil, bunu teyit etmektedir²⁵.

8. Norman Calder

Bî'r-i Me'üne hâdisesine ilişkin yapılan açıklamalar, her ne kadar tutarsızlık arz etse de, bu vak'anın; eski olması ve doğru olma ihtimâlinin bulunması dikkate alınınca, -metodolojik prensipler gereği- kesinkes reddedilemeyeceği bir gerçektir.

Yapılan bunca izah ve yoruma, hatta saptırmaya rağmen *kurrâ* = Kur'an okuyucuları eşitliğinde ısrar ediyor. Batılı bilim adamlarının iddiâ ettiği gibi, *karae* = okumak fiili ve onun türevleri, başka dillerden alınmış olsaydı; buna yüklenen mananın, dışarıdan ithal edilen anlam zinciriyle bağdaştırılması çok zor olurdu. Nitekim bu güçlük, olağan sözlük tartışmalarına da yansımıştır.

²⁵ JUYNBOLL, *Qur'an Recitation*, s. 240–251.

Kur'an'daki ifade²⁶nin, *cem'uhû* ve *kırâetühû* (=onun toplanması ve okunması) şeklinde tefsir edilmesi, *karae* fiili üzerindeki tüm değerlendirmeleri etkileyecek derecede baskın bir faktördür. Sonunda marjinal olarak lügatçileri, sadece genişletilmiş örneklemelerin işaret ettiği noktayı algılamaktan alıkoymuştur.

Hâlbûki, Kur'an âyetlerindeki '*aleynâ cem'ahû* ve *kur'ânehû* ifadesinin manası; 'onu toplamak/bir araya getirmek ve yine onu ayırmaktır'; bunun da anlamı, onun taksimi bir süreç ve düzenli bir bölme işi ya da işlemidir veya onun ayrışması, belli bir âhenk içindedir; yani yekdiğeriyle tam bir uyum hâlinindedir.

Kur'an'da *karae* kelimesini içeren örnekler, ancak biraz zorlama ile *ceme'a* ve *damme* yüklemeleriyle bağdaştırılabilir.

Karae = *ceme'a* denklîği üzerindeki tartışma, hem kelimenin formunu (*hemzeli* ya da *hemzesiz* oluşunu) ve hem de onun kullanımını (neredeyse direkt olarak tilâvet veya ibâdet uygulamasıyla ilişkisi bulunan *nâsik*, *tenessük* hatta *tefakkuh* yönlerini) kapsıyor.

Bunların hepsinde ağırlıklı olan mana, İbrani/Ârâmice'den ödünç alınandır. O takdirde *karae* = *ceme'a* eşitlemesi tezi, sistematik olarak ileri sürülemez ve hatta belki de bu imkânsızdır. Nitekim, *Ceme'a* ve *damme'*ye *Lisân(ü'l-Arab)*'da değinilmemiştir.

K-r-e kökünün semantik gücü; bölünme, periyodik olma ve tekrür etme düşüncelerinde yatmaktadır.

Karae ve *ekrae*'nin çekimleri, bize bu fiillerin müteaddî/geçişli olduklarını gösteriyor.

K-r-e'den türeyen sözcüklerin ihtivâ ettikleri manalar, *Lisân*'nın rehberliğinde maddeler hâlinde şöyle sıralanabilir:

Hem âdet dönemi, hem de temizlik müddeti (*el-hayd/z ve't-tuhr*); yani hem âdetin, hem de temizliğin yeni bir devresine başlangıç, gebe kalmak (*hamelet*) veya doğum yapmak (*veledet*, *eskadat veleden*), zaman (*vakt*), yakın olmak (*denâ*) ya da bunun zıt-anlamlısı olan geç kalmak (*teehhara*), dönmek (*rece'a*), vazgeçmek (*insarafe*), bazı yollar veya yeniden oluşan bir dönem içindeki geçişin aşamaları; yani hayatın evrelerinden bir dönem ki, hem başlaması ve hem de bitmesine delâlet eder.

Şu kabul edilmelidir ki; *Lisân*'da *kurrâ*'ya doğrudan bir gönderme yoktur.

Kar' ismi ve onun türevleri olan *karae* ve *ekrae* fiilleri, âdet döneminin farklı ve yeniden oluşan fenomenini ifade eder ki, bu hâl; muhtevâ bakımından bizim beklentilerimiz için çok önemlidir.

²⁶ 75/Kiyâme-h-, 17.

Zira bu konum, evden ayrı kalmanın bir devresini (yahut aileden veya aşiretten uzak kalmayı) içerir. Bu genel durumda *Lisan*, sadece *ekrae* fiilinin (pratikteki) kullanım örneklerini sunuyor. Fakat bizim diğer kontekstlerde; *karae*'yle bu yüklem (ekrae), aralarında küçük anlam farklılıkları (nüans) olan ya da hiçbir mana ayrılığı bulunmayan değişik alternatifleriyle birlikte olduğunu görüyoruz. O nedenle *Karae min ehlihî*, *ekrae min ehlihî*'ye benziyor; manası da, evde kalma süresi bitti, artık evden uzakta yaşanacak yeni bir aşama başladı. Kişinin bu gelişim devresi *kârî*, çoğul kipi *kurrâ* kelimesiyle ilintilidir. Onun bu süresi tahminen bir *kar'*dir. Bu, en azından birey için bir hedef veya bir grup adam için evden (veya aileden ya da aşiretten) ayrılıp askerî hizmette görev alma olabilir.

Şunu anlatmak istiyorum: *Kurrâ* sözcüğü, düzenli olarak tâ baştan beri bütün bir siyak-sibak içerisinde hep orduların akınlarıyla beraber kullanıldı ki; silahlı kuvvetlerle irtibatlı aktiviteler ve savaşlar, geçici veya mevsimlik askerî hareketlerle yakından alâkalıdır. Bu da devamlı ordu (kabile toplulukları, milis kuvvetler, muvazzaf askerler vb.) içinde bulunan (yani asıl işleri muhariplik olan) profesyonellerin ve daima silah altında bulunanların zıddıdır. Kısaca; bu işle meşgul olana *kârî* denir ki, bu da; "bir şahıs, bir zaman dilimini veya mevsimi bir *kar'* olarak askerî hizmette geçirmek üzere evden ayrıldı" manasına gelir.

Ancak yine de bunu, çok katı (dogmatik) biçimde algılamamak gerekir. Çünkü bir kelime, birçok amaca hizmet edebilir ve o, bağlamın sağladığı bilgiler ışığında pekâlâ yorumlanabilir.

Bana öyle geliyor ki, Akrabâ, Bi'r-i Me'üne ve Siffin hikâyeleri, tarihin tabii seyri iç(eris)inde üretildi. Benim görüşüm; öykünün en eski tabakasındaki *kurrâ* kelimesi, muhtemelen askerî hareket dolayısıyla evden uzakta ifâ edilen vazifenin bir parçasını göstermek için 'periyodik' anlamda kullanıldığı yönündedir. Yanlış anlaşılma, bu kelimenin ifade ettiği manayı ve hikâyenin gelişimini; *karae* = ezbere/ezberden okumak (Bi'r-i Me'üne ve Siffin için hâkim olmak) veya *karye* (*ehlü'l-kurâ* = köylüler) (Akraba için nüfûz/üstünlük sahibi olmak) üzerine binâ edilmesini harekete geçirme ile eş anlamlıdır.

Bi'r-i Me'üne olayı hakkında kabul edilebilir nitelikteki analizler ve bulguların nerede olduğuna dair ipucu, hiçbir zaman ortaya çıkmayacaktır.

Şimdi ben şu anlamı öneriyorum: Kabile (veya aşiret) üyeleri, evlerinden ayrı olarak askerî bir eylem için harcadıkları vakti *kurrâ* diye adlandırıyorlar. Ölüm halinde ise, yalnız tek kişi ile ilgili bireysel bir sorunun dile getirilmesi olarak *karae* veya *ekrae* ifadesi kullanılır; yani o artık mevtâdır/merhûmdur. Dolayısıyla o, hayatının

bir kısmını veya *kar*'ını askerlik görevinde geçiren bir *kârî* idi. Çoğul hâlinde ise, onların muvazzaflıklarının süresi, *kurrâ* diye isimlendirilmektedir.

Bunca rivâyetten sadece birinde *kurrâ* mes'elesi, askerî bağlamda ele alınırken, birçoğunda ona dinî bir tema/çağırışım yüklenmiştir. Buna göre; o insanlar, gün boyunca iâşe/yiyecek-içecek ihtiyaçlarını karşılamak için koşuştururlardı, geceyi de ibâdet ve duâ ile geçirirlerdi. Son tahlilde onlara, olağan-dışı (aşırı) dindarlıklarından dolayı *kurrâ* denirdi.

Geçen süreçte yapılan farklı anlatımlarda *kurrâ* kelimesi yanlış anlaşıldı veya hatalı yorumlandı. Hikâyeyi yeniden inşa etmek/kurgulamak için yaratıcı bir gayret harekete geçirildi. Neticede birkaç versiyonda, olasılıkla bir askerî olgu, kendini dindarlığa veya misyonerliğe adanmış bir grup olarak tecellî etti.

İslâm Tarihi kaynaklarında bu hâdiseye ilişkin olarak nakledilenlerin hepsi, bir öykünün lüzûmünden fazla versiyonudur; yoksa tarihsel gerçeğin olması gereken kayıtları değildir²⁷.

9. L. Massignon

Kıraat; Kur'an metninin okunma tarzı, imlâsı (vakıf-vasıl kural-ları, Mehâric-i hurûf ve Tecvid kâideleri ile Tilâvet usûlleri) ve seslendirilmesi (=Kur'an fonetiği)dir. Suyûti, İbnü'l-Cezerî'ye tâbi olarak/uyarak Kur'an okuma şekilleri (kıraati)ni üç kısma ayırmıştır:

Yazar sözün burasında adı geçen Kur'an/Kıraat âlimlerinden alıntı yaparak -ama kendisi bir eklemeye bulunmaksızın- kıraat çeşitleri hakkında şu bilgileri nakletmiştir ki, -bilinen şeyler olduğu için- onların ayrıntısına girilmeyecektir.

a) *Meşrû Kıraatler*: Bunlar, güvenilir biçimde *sahâbenin icmâ'*ına ve *tevâtüre* sahiptirler.

b) *Şâzz Kıraatler*: Aslında bunlar da sağlamdır; fakat bunlarda *tevatür* yok, sadece *icmâ'* vardır.

c) *Şazz Kıraatler*: Bunlar ise, salt yeni bir akımı temsil ederler (yani *sâfi bid'attir*); ama gramer olarak doğrudur (sarf ve nahiv bakımından bir ârıza/sakatlık barındırmaz)lar²⁸.

10. T. Nagel

Kurrâ, politik bir organizasyondur. Tekili *kârî* olan *kurrâ* terimi, Arap/İslâm Tarihi vesikalarında; önce Osman'a baş kaldıran, sonra

²⁷ CALDER, *Qurrâ'*, s. 297-307.

²⁸ L. MASSIGNON, "Kırâ'a", *The Encyclopedia of Islam*, vol. II, Leiden 1927, p. 1023.

Ali'nin karşısında yer alan, en sonunda da hakem olarak kabul edilen Iraklı bir gruba işaret eder.

Shaban ve Juynboll, bu tezi destekleyen yeterince delil ortaya koymuştu. Buna rağmen *kurrâ*, hâlâ spekülâtif/tartışmalı bir şekilde değişmeden öylece kalmıştı. *Kurrâ*'nın, "Kur'an okuyucuları" tarzındaki karşılığı, gayet iyi bilinen bir durumun sonucu gibi gözüküyor. Öyle ki, Muhammed, tercihini -müslüman savaşçıların duygularını harekete geçirmek ve onlarda bir heyecan uyanmasını teşvik etmek için- Kur'an'ı iyi bilen ve ezberden okuyan hâfızları bazı makamlara/komutanlıklara tayin etmek (istihdam) yönünde kullandı. Ayrıca, Iraklı *kurrâ*, hakem olayında Kur'an'a başvurmuştu. Ancak onlar bunu, kendilerinin birtakım özel öğretiler hakkında malûmât sahibi olmalarından dolayı yapmış değillerdi. Fakat onlar bunu, asıl temel konuda Kur'an'ın hükmüne uymayı mecbur kılmak için istediler. Öte yandan onların bazı fikir-ortakları, bu direktmeyi gereksiz, uygunsuz ve tehlikeli buldu.

Diğer taraftan; eğer *kurrâ* gerçekte kendilerini, Kur'an'ı, alışılmışın dışında çok özel bir şekilde ezberden okuyan bir grup insan olarak lanse etmişse; yahut Kur'an emirlerinin doğruluğu hakkında kesin bir fikre sahip olanlar diye tarif etmişse, *dinden çıkanların* (= *ehlü'r-ridde*) tarihine ilişkin araştırmalarda veya Kur'an'ın okunuşu (kıraati/tilâveti) üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda böyle bir grubun izini biz niye hiç bulamadık?

Son araştırmalar ve bunlardan çıkan yeni sonuçlar ışığında -Brünnow'un fikrinin prensibi içinde kalarak- *kurrâ* denen bu sosyal gruplara; "Kur'an-okuyucuları" şeklinde bir mana vermek, oldukça ters düşünce gibi gözükmektedir²⁹.

11. Brünnow

Brünnow, heterojen (karma) bir topluluk olan Hâriciler içinde bağımsız bir grupmuş gibi hareket eden *kurrâ*'nın etkisinin önemini ortaya koymaya çalışan ilk tarihçi idi. Cemel ve Sıffin'de aktif rol üstlenen/oynayan, safların ayrışması ve netleşmesinde âdetâ belirleyici faktör olan bu baskın sınıfa; "Kur'an hâfızları, bilginleri, uzmanları" biçiminde anlam yükleyerek *kurrâ* demenin, çok yanlış bir değerlendirme olacağını belirtmektedir. Brünnow'un elde ettiği sonuçlar, kısmen Wellhausen tarafından reddedilmiştir³⁰.

²⁹ NAGEL, *Kurrâ*, s. 499-500.

³⁰ NAGEL, *Kurrâ*, s. 499.

12. Wellhausen

Wellhausen'a göre *kurrâ*, kendi başına buyruk, müstakil bir akım değildir; kaldı ki o da, belli bir tarihte Hâricilik'e karışmış ve onun içinde kaybolmuştur. Onun iddiası şöyledir: *Kurrâ, fukahâ* (ulemâ) ile iletişime kapalıydı; daha doğrusu bunlar, *fukahâ* sınıfı içerisinde takvâ dairesinin dışına çıkarak daha serbest/gevşek davranan kişilerle ilişkiye girme yanlısı değillerdi. Çünkü onlar, kendilerinin, dinî bilgilerin esâsını/özünü sunduğunu zanneden ve bunun doğruluğunu kabul eden şahıslardır.

Wellhausen'ın tespitine göre onlar; dinî bir otoriteye karşı giriştikleri eylemi, kendi görüşleri doğrultusunda Kutsal Kitab'ın emirlerine taşımada/götürmede başarısız oldular. Onlar başlangıçta, -Talha ve Zübeyr ile çatışması boyunca- Ali'nin yanında yer aldılar ve Muâviye'ye karşı girdiği mücadelede de Ali'yi desteklediler. Fakat sonra, hakem kararı neticesinde birtakım felaketler meydana geldiğinde ise onlar, çok açık biçimde -Allah'ın adâletine karşı insan irâdesini tercih ettiği için- onu insafsızca suçlayarak Ali'ye muhalif oldular. Hâricî isyanları sırasında Ali'ye muhalefette, bilâhare Emevîler'e karşı duruşlarda, *kurrâ*'nın, en fanatik/azgın kışkırtıcılar olduğu söylendi. Wellhausen'ın *kurrâ*'yı tanımı, -bir siyâsî-dinî çekişmeden çıkan sonuç benzeri- onun erken dönem müslüman gruplara genel bir bakış-açısını gösterir. Bu yaklaşım tarzı, -fiziksel ve epigrafik yönden- Wellhausen'ın şüphelerini -en azından- tahminî olarak doğrulamaktadır.

Acaba Ali'nin politik yönden hezîmeti/yenilgisi, daha sonra *kurrâ*'yı mı doğurdu? Onların hayâl mahsûlü başarısızlığının pişmanlığı, Kur'an'ın müfrit/aşırı taraftarlarını mı oluşturdu? Kaynaklara doğru bakıldığı zaman şu netice ortaya çıkmaktadır: Ali'nin neden olduğu olaydan dolayı onun asla samimi taraftarı olmamıştı. Bu sebeple onların, kendisini vatan haini olarak suçlamalarına dair hiçbir gerekçeleri yoktur. Çünkü Ali'yi, iki hakem tayin etmeye zorlayan bizzat kendileriydi³¹.

13. F. Buhl

Kurrâ denen zümrenin tarih sahnesine çıkışı, büyük ölçüde Kur'an'ın yapısında var olan etkenlerden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki;

a) İçerik yönünden değil ama dil ve imlâ özellikleri bakımından, Medine örnek nüshası (= *el-imâm*) ile eyâletlere gönderilen sûretleri arasında dikkate değer teferruâtın sözkonusu olduğu doğrudur. Osman'ın Mushafı, her ne kadar diğer nüshalara tercih edil-

³¹ NAGEL, *Kurrâ*, s. 499.

miş ise de, bu durum, İslâm âleminde ötekileri kıymetten düşürmemiştir.

b) *Kurrâ*'nın hıfzetmiş/ezberlemiş oldukları ve gözlerinin önünde yazılmış *Kur'an* bulunduğu zaman bile bir türlü bırakmak istemedikleri okuyuş farkları daha önemli idi. Osman'inkinden başka nüshalarda bulunan ve yaygınlaşmış olan farklar, özellikle burada göze çarpıyordu.

c) Arap yazısının yetersizliği ki, bu yazıda okunmuş, okuyucuya bırakılmıştır. *Kur'an*'ın orijinalinde med (uzatma/çekme), şedde (birleştirme/vurma), hareke (seslendirme) gibi işaretler yok idi. Yine de çoğu hâllerde, bu karışma ihtimalleri, -doğruyu söylemek lâzım gelirse, manaya pek o kadar tesir etmemektedir.

Bununla beraber yavaş-yavaş bu vaziyet endişe vermeye başladı. Sınırsız serbestlik o denli ileri gitmişti ki, dinen kabul edilmiş bir metin tespiti düşünüleliyordu. Dahası, kabul edilmesi için böyle bir metni çıkarabilecek hiçbir otorite mevcut değildi. Herhangi bir okuyuş tarzı değil, yalnızca itimat edilen âlimlere ve tercihen rivâyetlerini doğrudan-doğruya tâbiinden nakledenlere dayanan farklara izin veriliyordu. Aynı zamanda, pek çok miktarda olan küçük ayrıntı sebebiyle, o zamana dek sözlü olan *Kur'an*'ın doğru okunması geleneği yerine, tenkitli yazılar koymak mecburiyeti hissedildi. Bu tedbirler de yeterli olmayınca, bilhassa tanınmış olan kıraat âlimleri öne sürülerek, kıraatlerin sayısı sınırlandırılmaya çalışıldı. İlk etapta -hadislerde geçen *ahruf* kelimesine *kıraat* manası verilerek- .*yedi kârî*'in, sonra da -ihtimâlen dahi olsa bir cihetten Arap diline ve Osman'ın *Mushafî*'na uyduğu, bize kadar gelen nakillerinde de hiçbir kusuru bulunmadığı için- *on kârî*'in kıraati onay aldı. Bunların dışında kalan kıraatler ise *zayıf*, indî veya uydurma sayıldı. Böylece, önce meşhur *kurrâ* tespit edildi; ardından bunların okuyuş (= *kıraat*) tarzları kabul görmüş oldu. Bunlar, birtakım ciddi itiraz ve ağır eleştirilerle karşılaşmasına rağmen ümmet arasında bazı ihtilâfları giderdiği ve birlikteliği temin ettiği için çok geçmeden -ittifaka yakın- büyük kabul gördü.

Bu açıklamalar ışığında, şimdi *kurrâ* denince; *Kur'an*'ın okunması konusunda ekol oluşturmuş ünlü kıraat imamlarını anlamamız gerekecektir³².

14. Luis Ma'lûf

Sülâsî kalıplarda birinci ve üçüncü bablardan gelen *ka-ra-e* fiili, mücerred ve mezîd kipinde birçok manayı ihtivâ etmektedir.

³² F. BUHL, "Kor'ân", *The Encyclopedia of Islam*, vol. II, Leiden 1927, pp. 1063–1076.

Yazarın, *Müncid* adlı hacimli eserinde -sığa farkı ve isim-fiil ayırımına gitmeksizin- *ka-ra-e* maddesi altında verdiği malûmatın özeti şudur:

Yazılı olan şeye bakmak, onu yüzünden okumak ve mütâlaa etmek; selâm vermek, emâneten selâm taşımak, selâmı başkasına bildirmek, birinden diğerine selâm iletmek/ulaştırmak ve selâm(ı) almak; ortaklaşa/birlikte bir metni müzâkere etmek/okumak veya karşılıklı ders yapmak, okuma eyleminde bulunmak; fıkıh (dinî bilgiler) tahsil etmek/öğrenmek; birinden okumasını istemek, yine başkasından bir iş görmesini talep etmek; yani o işin özelliklerini ve inceliklerini araştırmasını istemek; okuma(nın) durumu; okuma bakımından en düzgün olan ve yine okuma açısından en fazla olan kişi; okuyuşu (en) güzel olan kimse; Mantık'taki *istikrâ'*, yani tûmevarım metodu; okuma esnâsında üzerine kitap vs. şeylerin konulduğu rahleye benzer şey; okunan nesne, yani yazılı eser.

Toplamak, bir araya getirmek ve bazısını bazısına katmak, bir kısmını diğerleriyle birleştirmek; hâmile olmak/gebe kalmak; çocuk yapmak/yavru doğurmak; yaklaşmak, yakın olmak; seferden/yolculuktan dönmek; tarihsel olarak okunan kitap (Kur'an); yüz çevirmek, geri dönmek; kaybolmak, yok olmak; ihtiyaç gibi şeyleri tehir etmek/ertelemek; geç kalmak; rüzgâr vaktinde/zamanında esmek; vakit/zaman/an; dinin emirlerine yapışmak/bağlı olmak, ibâdet(leri yerine getirmey)e düşkün olmak (nâsik ve müteabbid); şiirin kâfiyesi, nev'i/çeşidi/türü ve vezni/ölçüsü ve maksadı/amacı; vebâ ve kolera gibi salgın hastalık³³.

B- İSLÂM KAYNAKLARINDA YER ALAN BİLGİLER İŞİĞİNDE KURRÂ HAKKINDAKİ YORUMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda adı geçen batılı bilgin ve düşünürlerin, elde bulunan sınırlı sayıdaki yazılı kaynaklardan ana-hatlarıyla aktarılan *kurrâ* kavramına ilişkin görüşlerini -iki kategoriye ayırarak- özet hâlinde sunmak mümkündür. Burada yer alan her maddenin birinci (a) şikkında bulunanlar olumlu bakışı, ikinci (b) şikkında bulunanlar ise olumsuz bakışı yansıtmaktadır.

1. *Kurrâ* lafzı;
 - a) *K-r-e* kökenli bir sözcüktür.
 - b) *K-r-y* kökenli bir sözcüktür.
2. *Kurrâ*;
 - a) *Kur'an okuyucuları* demektir.

³³ Luis MÂ'LÜF, *el-Müncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Beyrut 1992, s. 616-617.

b) *Köylüler* demektir.

3. *Kurrâ*;

a) Başka lisanlardan Arapça'ya girmiş ve Kur'an diline eklenmiş ithal/ödünç bir kelimedir.

b) Aslı Arapça olan ve vahyin başlangıcından itibaren Kur'an dilinde var olan yerli bir kelimedir.

4. *Kurrâ*;

a) Kur'an'la doğrudan ve birebir ilişkisi olan bir terimdir.

b) Kur'an'la dolaylı da olsa hiçbir ilişkisi bulunmayan bir terimdir.

5. *Kurrâ'nın oluşumu*;

a) Sivil, siyaset-dışı/üstü bir organizasyondur.

b) Askerî ve politik bir organizasyondur.

6. *Kurrâ grubu*;

a) Tarihsel olayların zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

b) Tarihin tabii seyri içinde ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

7. *Kurrâ sınıfı*;

a) Salih-hayırlı, âbid-zâhid ve başkaları tarafından sevilen kimselerdir.

b) Münafık tipli, fitne-fesâd unsuru ve sevimsiz/itici kişilerdir.

8. *Kurrâ*;

a) Artık içeriği netleşmiş bir kavram ve belli özellikleri taşıyan bir zümrenin sıfatı olmuştur.

b) Hâlâ üzerinde tartışma yapılan spekülâtif bir kavram ve kapsamı belli olmayan bir zümrenin sıfatıdır.

Görüşleri saptanan batılı araştırmacılara ait *kurrâ* hakkındaki belli-başlı iddia ve düşünceler -kısaca- bunlardan ibarettir. Şimdi de -kendi öz-kaynaklarımızdan derlenen veriler ışığında- bunların mukayeseli değerlendirmesine geçilecektir.

1. Öncelikle *kurrâ'nın*, tartışmaya yer olmayacak kadar açık biçimde *k-r-e* kökünden türemiş bir kelime olduğu belirtilmelidir. Bu o derece kesindir ki, istisnasız bütün Arapça sözlüklerde bu şekilde yer almaktadır. Muteber Arap lügatlerinden bir karma yaparak *kurrâ* kelimesinin orijinine ve etimolojik yapısına ilişkin şu bilgileri aktarmak sanırım yeterli ve ikna edici olacaktır.

Asıl harfleri üç taneden ibaret olan, birinci ve üçüncü bablardan gelen *ka-ra-e* fiili ve -içinde *Kur'an* ile *kurrâ'nın* da bulunduğu- birkaç türevinin, Arapça dilbilgisi (=Sarf) açısından tahlili şöyledir:

Karee-Yekruu ve Yekrau-Kar'en, Kirâeten ve Kur'ânen (Sülâsî bablar).

Ekrae-Yukriu-İkrâen-Mukriun (İf'al bâbı).

Ikterae-Yekteriu-İktirâen-Mukteriun (İf'tial bâbı).

Kârae-Yukâriu-Mukâraeten ve Kirâen (Müfâale bâbı).

Tekarrae-Yetekarrau-Tekarruen-Mütekarruiun (Tefa'uul bâbı).

İstekrae-Yestekriu-İstikrâen (İstif'al bâbı).

Kir'etün ve Kirâetün; cem'i Kirâât (Masdar).

el-Kur'ân (Masdar-isim).

Kur'; cem'i Ekrâ', Kurû' ve Ekrû' (Masdar-isim).

el-Kârî'; cem'i Kârîün, Kurrâun, ve Karaetün (İsm-i fâil).

el-Kurrâ'; cem'i Kurrâün ve Kurrâin (müzekker için), Kurrâetün (müennes için) ve Karârîru (İsm-i fâil).

Mekrûun/Mekrûetün (İsm-i mef'ûl).

el-Mikra' (İsm-i âlet).

el-Karrâ'; cem'i Karrâün ve Karrâin (Mübâlağalı ism-i fâil).

el-Kirâetü = el-Iktirâu.

el-Kâriu = el-Mukriu ve el-Mütekarrui.

el-Kar'u = el-Kur'u³⁴.

Buna göre *kurrâ*, sülâsî (=üç harfli) birinci ve üçüncü bablardan gelen *ka-ra-e* fiilinin ism-i fâili olan *kâr'*in çoğuludur. Bu durumda *kurrâ'nın ka-ra-ye* kökünden türediğini ileri sürmek, son derece talihsiz bir söylemdir. Böyle bir şey (örneğin; aralarında eş-anlamlılık veya benzerlik ya da zıt-anlamlılık ilişkisi, yahut tarihsel

³⁴ Ebû Abdîrrahman HALÎL b. AHMED, *Kitâbü'l-Ayn*, c. V, Beyrut 1988, s. 204–205; İsmail b. Hammâd el-CEVHERÎ, *Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*, c. I, Beyrut 1990, s. 64–65; Hüseyin b. Râğib el-ISBAHÂNÎ, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, c. I, İstanbul 1986, s. 606–607; Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim İbn MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, c. I, Beyrut 1994/1414, s. 128–133; Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-ZEBÎDÎ, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, c. I, Beyrut 1994, s. 218–222; Mütercim Ahmed ÂSİM, *Kâmûs Tercümesi*, c. I, İstanbul 1304, s. 80–82; Luis MA'LÛF, *El-Müncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Beyrut 1992, s. 616–617.

Not: Kur'an'ın hemzeli (mehmûz) bir lafız olmadığını, yani *Kurân* şeklinde olduğunu söyleyenler var ise de bu zayıf, hatta şâzz bir görüş olarak kalmaktan öteye gidememiş ve rağbet görmemiştir. Bu konuda bilgi için bkz. Subhî es-SÂLİH, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kurân*, Beyrut 1990, s. 18–19.

bir bağ) sözkonusu olsaydı, aynı kaynaklar, ya k-r-e veya k-r-y başlığı altında buna işaret ederlerdi. İlgili eserler üzerinde yapılan incelemede böyle bir anekdota rastlanmamıştır. Nitekim k-r-y'nin fâil kipi *kâriyun* (müzekker)/*kâriyetün* (müennes), çoğul sığaları ise; *kâriyûn*, *kâriyâtün* ve *kavâriru'dur*³⁵.

2. Yine aynı yol izlenerek yapılan incelemede -*Kur'an* ve *kurrâ* da dâhil olmak üzere- *ka-ra-e* ve türevlerinin karşılıkları kapsamında kaynaklarda şu gibi manalar tespit edilmiştir:

Toplamak, birleştirmek, birbirine katmak/eklemek, peş peşe sıralamak, yüklenmek (hamile olmak) ve bırakmak (doğurmak), yazılı bir metni baştan sona okumak (hatmetmek), bir kitabı ezberlemek (hıfzetmek), çok Kur'an okumak, derinliğine Kur'an bilgisine sahip olmak, ilim ve beceri bakımından üstün olmak, güzel Kur'an okumak, ders yapmak, müzakere etmek, okuyuşu düzgün olmak, okuma isteminde bulunmak, dinin emir ve yasaklarına riâyet etmek (tenessük), kulluk görevlerini yapmaya özen göstermek (ubûdiyyet), dünyadan elini-eteğini çekmek (zühd), insanlardan ayrı yaşamak (inzivâ), dinî ilimleri tahsil etmek (tedris ve tefakkuh), ayrıca ilim öğrenmek ve öğretmek (tâ'lim ve teallüm), üslûp/yol ve örnek, selâm söylemek, iletmek ve almak, uzakta ve kayıp olmak, vakit, humma (ateşli hastalık), âdet (hayd) ve temiz (tuhr) olma hâli, (yıldızlar) batmak, (rüzgâr) çıkmak, çiftleşme ve döllenme dönemi, yaklaşmak ve uzaklaşmak, vebâ (bulaşıcı hastalık), işleri kötü gitmek, malî durumu fena olmak, uçsuz-bucaksız arazi, uzayıp-giden bitmek bilmeyen yol, ayrılmak ve dönmek, okunan sayfa, satır ve okunan şeyin konulduğu yer³⁶.

Görüldüğü üzere *kurrâ*, daha çok okumaya yönelik eylemleri içeren *kıraat* yüklemının barındırdığı anlamlara uygun bir muhtevâyâ sahiptir. Dolayısıyla onu; "genelde her tür okuma, özeldede ise Kur'an okuma işiyle -iç içe denilebilecek yoğunlukta- meşgul olan kişiler" şeklinde çevirmek, çok doğru ve isabetli bir yaklaşım tarzı olsa gerektir.

Kurrâ'ya, bu sözlük karşılığının dışında başka kavramsal manalar yüklemek, konuyu saptırmakla eş-değer bir davranış anlamı taşır. Her şeyden evvel; hareket noktası yanlış olunca, varılacak yer ve ulaşılabilecek sonucun da yanlış olması kaçınılmazdır. Bununla vurgulanmak istenen şudur: Eğer bir şey, önce kurgulanır ve onun hükmü/kararı peşin olarak verilirse; -hedefe varmak için- o, ya başka yerlerde aranır, ya da elde edilen şeyler tersine çevrilerek

³⁵ Yukarıda isim ve künyeleri verilen *kitapların k-r-y maddelerine bkz.*

³⁶ Halil b. AHMED, *gös.yer*; CEVHERÎ, *gös.yer*; ISBAHÂNÎ, *gös.yer*; İbn MANZÛR, *gös.yer*; ZEBİDÎ, *gös.yer*; Ahmed ÂSİM, *gös.yer*; L. MA'LÛF, *gös.yer*.

takdim edilir/sunulur. Daha net ifadeyle; şayet kurrâ, ait olduğu asıl yerinde (k-r-e maddesinde) değil de, polemik yapmaya elverişli bir yerde (k-r-y maddesinde) aranırsa, ortaya çıkacak netice bundan farklı olmaz. Böylesi bir yanılığa ancak; ya bu işten hiç haberi olmayan ve anlamayanlar ya da kurrâ'ya, daha baştan köylüler manası vermeyi tasarlayan ve bu yolla onu kötülemeyi ve küçük düşürmeyi amaçlayanlar düşebilir. Onların bunu bulabileceği yerlerden biri de, *karye*'nin bulunduğu maddedir.

Nitekim örnek olması bakımından şu kısa bilgi bile bu hususta iknâ edici bir fikir verebileceği kanısındayız. *el-Karye*: İnsanların orada toplandığı, bir arada yaşadığı yer ve insan topluluğu için kullanılan bir isimdir. Buna göre *karye*, bunların her ikisi; yani hem insanların topluca bulunduğu yer ve hem de insan topluluğu için kullanılan bir terimdir.

Allah'ın; "*Karye'ye sor!* (12/*Yûsuf*, 82)" ifadesindeki *karye* hakkında, müfessirlerin çoğu bunun manasının, *karye* halkı olduğunu söylemişlerdir. Diğer bazısı ise, onun manasına yönelik olarak; hayır aksine buradaki *karyeden* kasıt, orada yerleşik kavmin bizzat kendisidir demişlerdir³⁷. Dolayısıyla "*karye*"; aslında bedevîlerin karşıtı olarak şehirliler anlamındadır, köylüler anlamında değil.

Burada esas gözden kaçırılan çok önemli bir nokta var. O da, Arapça'nın, diğer dillerde olmadığı kadar zengin ve hassas bir lisan olduğu gerçeğidir. Şöyle ki, -bilindiği üzere- Arapça'da; babın, sığanın, harfin, noktanın ve hareketin değişmesi, anlam kaymasına, hatta bazen tam tersi bir mananın ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Bu incelik nasıl ihmâl edilebilir?

O hâlde *kurrâ'ya*; "*Kur'an okuyucuları*" manasını vermek isteyen, lügatlerdeki "k-r-e"; "*köylüler/bedevîler*" manasını yakıştırmak isteyen de "k-r-y" başlığı altındaki malûmata bakmalıdır demekten başka bir seçenek kalmıyor bize.

Sözün özü, *kurrâ'nın* kaynağı meselesi halledilirse, -bunun devamında ve buna bağlı olarak- düşülen hatalar kolaylıkla telâfi edilebilir diye düşünüyoruz.

3. Bu konu üzerinde çalışırken referans alınan eserler, Arap Dili hakkında araştırma yapanların asla vazgeçemeyeceği temel başvuru kitapları niteliğindeki lügatlerdir. Bu itibarla onlarda *kurrâ'nın*; Aramice, İbranice veya Süryanice gibi başka dillerden Arapça'ya girdiğine dair herhangi bir bilgi notuna tesadüf edilmedi. Bir başka deyişle; *kurrâ'nın*, yabancı kökenli (=muarreb) bir kelime

³⁷ ISBAHÂNÎ, *el-Müfredât*, c. I (k-r-y maddesi), s. 607.

olduğu yönünde sözlüklerde -dolaylı da olsa- bir imaya rastlanmadı.

Ancak şu da hatırdan uzak tutulmamalıdır: Zikredilen lisanlar, birbiriyle yakın-akraba diller grubunda yer alır. Aynı aileden olmaları hasebiyle, kurrâ vb. sözcüklerin, Arapça'nın yanısıra onlarda da bulunması gayet doğal bir durumdur. Bu asla yadırganacak ve öteki dili hafife alacak bir gerekçe değildir ve olamaz. Kaldı ki, uzak-yakın bütün diller, birbirlerinden kelime alış-verişinde bulunabilirler ki, bu da ayrı bir mevzû. Ama bu hususun, şu an üzerinde durulan tabir için geçerli olmadığına da özellikle altını çizmek icap eder.

Kurrâ lafzının, Kur'an'a sonradan sokulduğuna gelince; bu iddianın da, son derece tutarsız ve maksatlı olarak üretilmiş bir görüş olduğunda şüphe yok gibidir. Zira Kur'an, kurrâ ile aynı kökten gelen emir kipiyle başlayan âyetler³⁸le inme (=nüzûl) sürecine girmiştir. Bu kadar kesin bir argüman varken daha başka ne söylebilir ki? Ancak yine de şu bilgileri vermek yararlı olabilir:

Kur'an'da *k-r-e* menşe'li kelimelerin sayısı -Kur'an dâhil- 88'dir. Bunlardan -Kur'an hâricindekilerin- 16'sı Mekkî, 4'ü ise Medenî sûreler³⁹de yer almaktadır⁴⁰. Bu tabloya bakıldığında, vahyin henüz başlarında (Mekke döneminde) kıraat/okuma eyleminin çok önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Bu bağlamda *karâe* fiilinin türevi⁴¹ konumundaki *kurrâ* kelimesinin, Kur'an diline sonradan eklemendiğini ileri sürmek, mesnetsiz bir iddiâ olmaktan öteye gidemez ve ispatı da mümkün değildir. Dolayısıyla bu, kabul edilebilir bir görüş olmaktan çok uzaktır.

4. Aslında kurrâ'nın ne olduğu hakkındaki tartışmanın temelinde, bu kelimenin doğduğu kaynağa bakıştaki farklılık yatmaktadır. Ne demek istendiğini daha iyi anlatmak için çarpık ama tipik bir örnek vermek yerinde olacaktır:

Şimdi birileri çıksa ve -kendi buluşuna göre- kurrâ'nın, kök harfleri *k-r-v* olan fiilden türediğini söylese ve *ka-ra-ve*'nin meselâ;

³⁸ "Kur'an'dan ilk inen âyet hakkında rivâyetler" için bkz. İmam Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-VAHİDÎ, *Esbâb-ı Nüzûl -Kur'an-ı Kerim'in İnş Sebepleri-* (trc. Necati Tetik-Necdet Çağıl), Erzurum tr.yok, s. 13-16.

³⁹ Kur'an'da Mekkî ve Medenî sûrelerin iniş tarihleri ve dağılımı hk. bkz. Ebû Abdillâh ez-ZENCÂNÎ, *Târihu'l-Kur'ân*, Beyrut 1388/1969, s. 49 vd.ndaki nüzûl sırası tabloları.

⁴⁰ Bu sözcüklerin bulunduğu âyetler ile onların hangi kip ve kalıplarda olduğunu görmek için bkz. Muhammed Fuâd ABDÛLBÂKÎ, *el-Mu'cemû'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1414/1994, s. 685-686.

⁴¹ Bu kelimelerin Kur'an dilinde ne tür manalara geldiği hk. bkz. İSBAHÂNÎ, *a.g.e.*, 1/606-607.

Not: Bu eserin, bir Kur'an fihristi ve sözlüğü olduğu dikkate alınmalıdır.

a) Ahşaptan (özellikle hurma ağacından) yapılmış su veya şarap (nebiz) kabı (=mişrebe-h-/küçük boyutlu kadeh),

b) Bir yerden başka bir yere gitmek/taşınmak için yeni bir yer (iskân ve ikâmet yeri) araştırmak, orayı gezmek/dolaşmak ve oranın insanlarıyla tek tek tanışmak,

c) Öteden beri aynı hâl üzere olmak, durumunu, düşüncesini ve eski yaşam tarzını hiç değiştirmeden öylece kalmak,

d) Nazım türünde kullanılan çeşitli edebî sanatlar; yani şiirin uslûbu, onda takınılan tavır, yazımda ve söylemde izlenen yol⁴² şeklindeki anlamları çerçevesinde *kurrâ*'ya;

a) Kadeh taşıyan, içki sunan sâkî,

b) Yeni bir yere göç etmeye niyetlenen nâkil,

c) Olduğu gibi kalmaya direnen câhil ve sâbit (inatçı), eski ve geri kafalı,

d) Kendine göre bir tarz tutturan veya var olan bir usûlde manzûm eser yazan şâir

gibi manalar verse; bu doğrultuda görüşlerine dayanak arasa ve onları bir yerde bularak teyit et(tir)se, bu davranış ne kadar doğru ve bilimsel olur? O zaman *kurrâ*, onun dediği şeyler mi olur?

İlimde ve fikirde "usûlsüz vusûl olmaz" kuralı gereği, hedefe varmak ve doğruyu yakalamak için, önce metodolojinin düzgün kurulması lâzımdır. Nitekim *kurrâ* konusunda yapılan, buna benzer bir harekettir. Yani; müsteşriklerin buradaki tasarrufları da, işte böyle metodolojisi kasten yanlış kurulmuş bir yaklaşımdır. Şöyle ki; onu *k-r-y* maddesinde arayanlar, onun altında verilen bilgiler paralelinde *kurrâ* için;

a) Arapça'ya başka dillerden (sözelimi; Farsça *kârvân* kelimesinden) girmiş ve Arapçalaşmış bir sözcüktür,

b) Karyetün ve kıryetün'den doğmuş olup, kurâ'nın cem'idir,

c) Genel anlamda şehirlerin dışında, kenarlarında yer alan (taşra, kasaba, köy, mezra, banliyö/varoş vs.) -kentlere nispeten geri kalmış/gelişmemiş- küçük yerleşim birimleri, Arabistan için badiye/çöl bölgeleri; özel olarak da bu tür bazı yerlerin; sözgelishi Kûfe yolu üzerinde en-Nukra ile el-Hâciz arasındaki eski bir köyün veya Sebe' ile Şam arasında -ki, aynı zamanda bu ikisini birleştiren- bir karyenin adıdır,

⁴² İbn MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, c. XV (k-r-v maddesi), s. 174-176.

d) Çok bilinen (çoğulu *el-kurâ*, bunun da çoğulu *kuran* olan) *el-karyetü* kelimesiyle direkt bağlantısı vardır,

e) Dolayısıyla karye kelimesinin ismü'n-nisbesi/âidiyet adı olan *kar'î* ve bunun cem'i olan *kar'ıyyun* veya bir başka versiyonu *karavî* ve bunun da cem'i olan *karaviyyun* yahut *karaviyyen*; karyeye mensup, kasabalı, köylü, bâdiyeli/çölde yaşayan, taşralı, ya da kenar semt sâkinleri (*ehlü'l-kurâ*);

f) Yahut bu tür fakir-yoksul kesimden, câhil ve kaba-saba çapulcu gruplardan oluş(turul)an vurucu-kırıcı tim, askerî birlik, süvarî taburu, kabile ve ordu (ceyş) mensubu⁴³ diyebilmişlerdir.

5. Kurrâ, sanki ilk kez ve daha çok erken dönem İslâm Tarihi'nde Recî⁴⁴, Bî'r-i Meûne⁴⁵ ve Yemâme⁴⁶'de meydana gelen olaylarla bağlantılı olarak ortaya çıkan askerî içerikli/nitelikli bir kavrammış gibi üzerinde spekülasyon yapılmaktadır.

6. Yine, yukarıda zikredilen hâdiselerden bir müddet daha sonra vukû bulan Cemel⁴⁷ ile Sıffîn⁴⁸ savaşları ve Hâricî ayaklanmaları⁴⁹yla irtibat kurularak, kurrâ'nın, bu defa siyâsî bir grup şeklinde kendini gösterdiği söylenmektedir.

Bu iki nokta kapsamında şunlar söylenebilir: Kârî ve çoğulu kurrâ, vahyin ilk inzâlinde hemen sonra gündeme gelen Kur'an eksenli tabirlerden olmuştur. Çünkü Resûlullah, vahyin en başından itibaren Kur'an'ı kayıt altına almak için birtakım vahiy kâtipleri edinmişti ki, bunlar aynı zamanda Kur'an bilgileri ve birikimleri

⁴³ İbn MANZÜR, *Lisânü'l-Arab*, c. XV (k-r-y maddesi), s. 176–180.

⁴⁴ Hicrî III. veya IV. yıl hadiseleri içerisinde yer alan ve Recî Suyu yanında meydana gelen bu olay hk. bilgi için bkz. Ebû Muhammed Abdilmelik b. HİŞÂM, *es-Siretü'n-Nebeviyye/Siretü'bn-i Hişâm*, c. III, Kahire 1996, s. 138 vd.

⁴⁵ Hicrî IV. yıl hadiseleri içerisinde yer alan ve Meûne Kuyusu civarında meydana gelen bu olay hk. bilgi için bkz. İbn HİŞÂM, *Sire*, III/152 vd.

⁴⁶ Hicrî XI-XII. yıl hadiseleri içerisinde yer alan ve Ridde Harbi veya Akraba Savaşları diye de bilinen bu olay hk. bilgi için bkz. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-TABERÎ, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk/Târihu't-Taberî*, c. III, Kahire 1987, s. 281 vd.

⁴⁷ Hz. Ali dönemi ve Hicret'in 36. senesi olaylarından olan Cemel Vak'ası hk. bilgi için bkz. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-ZEHEBÎ, *Târihu'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, c. II (*Ahdü'l-Hulefâi'r-Râşidin*), Beyrut 1407/1987, s. 483–490.

⁴⁸ Hz. Ali dönemi ve Hicret'in 37. senesi olaylarından olan Sıffîn Muhârebesi hk. bilgi için bkz. ZEHEBÎ, *Tarih*, c. II, s. 537–547; ve bunun akabinde cereyân eden iki hakem tayini hk. bilgi için de bkz. *ay.e.*, II/547-554.

⁴⁹ Hakemler konusundaki tutumu nedeniyle Hz. Ali'nin halifeliğini tanımayan ve ona karşı isyana kalkışan Hâricilerin, Hicret'in 38. senesine tekâbül eden ayaklanmaları hk. bilgi için bkz. ZEHEBÎ, *Tarih*, II/587–592.

bakımından ashabin en önde gelenleriydi. O nedenle bunlar kurrâ diye anılıyordu⁵⁰.

Bunun ötesinde ashaptan bazıları, gelen vahiylerin bir kısmını kopya eder ve onları kendisi için özel Mushaf hâline getirirdi. Bu yüzden, hem yazmak, hem de ezberlemek sûretiyle sahip oldukları Kur'an pasajları itibariyle sahabe, kendi aralarında farklı düzeyde idi. Dolayısıyla hem gelen vahiyleri derleme ve hem de onları ezberleme işine kendini adanmış olanlara kurrâ deniyordu⁵¹.

En önemlisi ise, özel gayret ve yetenekleriyle başkalarına göre çok güzel Kur'an okuyanlar vardı ki, daha o günlerde, -bunları diğer müslümanlardan ayırt etmek için- asıl bunlar kurrâ olarak isimlendiriliyordu⁵². Kayda ve hâfizaya alma birikimi ile iyi Kur'an okuma becerisine sahip olma açısından Suffe ehli ön-plâna çıkıyordu⁵³. Bu sebeple Allah Resûlü, birtakım görevle(ndirmele)rde onlara öncelik veriyordu/tanıyordu. Zira o vakitler İslâm toplumu için Kur'an, neredeyse hem okunan yazılı tek şey/doküman ve hem de yegâne yazılı bilgi kaynağı idi.

7. Kurrâ'nın, hiç de o kadar masum ve iyi insanlardan oluşan, kendilerini Kur'an'a ve dine adanmış kimseler olmadığını; aksine dinle ve Kur'an'la fazla, hatta hiçbir yakınlıkları bulunmayan, karışıklık çıkarma ve kötülük yapma huyları ağır basan câhil bir zümre olduğu ileri sürülerek, bunların ayak takımı nitelendirmesini hak eden bir sınıf olduğu belirtilmektedir.

Asr-ı Saâdet'te dinin buyruk ve yasakları büyük ölçüde Kur'an'la belirlendiği için, gelen vahiylerle en çok vâkif olan kişi, aynı zamanda fıkıh bilgisi bakımından da üstün sayılırdı. Bir başka ifadeyle, -bilindiği üzere- dinin pratik hayata dönük yönüne dair malûmat, Fıkıh İlmi bünyesinde yer almaktadır. Ama onun henüz müstakil hâle gelmediği; dolayısıyla tedvîn edilmediği bir dönemde bu ihtiyaç yalnızca Kur'an'la karşılanıyordu⁵⁴. O bakımdan Kur'an'ın hem emir ve nehiyelerini (=ahkâmını) iyi bilen (=fakih), hem de

⁵⁰ Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliğinde bulunanların kimlikleri hk. bilgi için bkz Hâfiz İbnü'l-Hacer el-ASKALÂNÎ, *Fethu'l-Bâri bi-Şerh-i Sahihî'l-Buhârî*, c. X, Beyrut 1996, s. 26-27.

⁵¹ Kendilerine özel Mushaf edinenler ve gelen vahiylerin tümünü veya önemli bir kısmını ezberlemekle sahabe arasında ünlenen kişiler hk. bkz. Bedruddin Ahmed el-AYNÎ, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, c. XX, yer ve tr. yok, s. 24-28.

⁵² Ashabin Kur'an'ı güzel okuma yönünde ileri gelenlerinin kimler olduğu hk. bkz. Abdülhayy el-KETTÂNÎ, *Nizâmü'l-Hükümeti'n-Nebevîyye/et-Terâtibü'l-İdâriyye*, c. I, Beyrut trz., 42-44.

⁵³ Ehl-i Suffe hk. bilgi için bkz. Muhammed HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), c. II, İstanbul 1993, s. 769 vd.

⁵⁴ Fıkıh'ın doğuşu ve yazılı hâle gelme süreci hk. bilgi için bkz. Hayreddin KARAMAN, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul tr.yok, s. 37 vd.

onlara sıkı sıkıya bağlı olan ve yaşayan (=âbid/salih) kimselere de kurrâ deniyordu⁵⁵. Buna en güzel örnek, ashaptan bazısının; "biz Nebî (s.a.v.)'den on âyet öğrenip ezberlediğimiz zaman, onlardaki manayı iyice anlamadan/hazmetmeden ve onları hayatımızda uygulama safhasına sokmadan diğer on âyete geçmezdik⁵⁶" itirafında bulunmasıdır. Bu da kurrâ'nın, doğrudan Kur'an, dolaylı olarak da Fıkıh İlmi'ne -o günün şartları ve bilgi malzemesi çerçevesinde- derinliğine vâkıf ve ibadetlerine de olabildiğince düşkün insanlar olduğunu kanıtlamaktadır.

Bütün bu anlatılanların ötesinde kurrâ; hep üstün nitelikleri hâiz, olağanüstü vasıfları taşıyan sıra-dışı ve son derece seçkin bir insan sınıfı mıdır? Elbette ki hayır. Bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür:

Kurrâ'nın, insanlardan müteşekkil bir zümre olduğu daima hatırdan tutulmalıdır. Öyleyse tüm insanlardaki olası kusur, kabahat ve zafiyetlerin onlarda da bulunması gayet tabii bir hâldir. Nitekim bu noktada olumsuz görüş belirten ve kurrâ'ya sıcak bakmayanların ileri sürdüğü ve dayandığı en kuvvetli delil de, hadis olduğu belirtilen bir rivâyetten başkası değildir: Abdullah b. Amr el-Âs, Resûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir: "Şüphesiz ümmetimin münafıklarının çoğu, onların kurrâ'sıdır⁵⁷."

Bu haberin tenkidini yapmadan önce şu gerçeği vurgulamak gerekir: Hz. Peygamber döneminin kurrâ'sı, genellikle çöl insanından oluşuyordu. Açıkçası onların büyük çoğunluğu mevâlî idi. Suffe ashâbı buna en güzel örnektir ki, bunlar umûmiyetle şehir dışından gelmiş, evi-barkı, işi-gücü olmayan kimsesiz insanlardı. O takdirde medenilerden beklenmeyecek pek çok davranışın, onlardan sâdir olması, yadırganmaması gereken bir olgudur⁵⁸. Zira bedevîlik ayrı şeydir, kurrâ tabakasına âidiyet ayrı bir şeydir. Bu, tıpkı bir yere mensup olmakla, bir meslek grubuna mensup olmanın farklı olması gibi bir durumdur. Örneğin; adam köylüdür ama profesördür veya genel müdürdür ya da subaydır; ilgili kişi asli hüviyetini değiştirmeden (mahallî aksanla) konuşabilir, (yöresel edayla) davranabilir ama öte yandan işinin icabını da hakkıyla yerine getirebilir. Bunlar

⁵⁵ Fıkıh bilgileriyle şöhret bulan müctehid sahâbenin kimler olduğu hk. bkz. KARAMAN, *a.g.e.*, s. 46-47.

⁵⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-ZEHBEÎ, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. I, Beyrut 1414/1994, s. 490.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. HANBEL, *el-Müsned (Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel)*, (Neşre haz. dört kişilik komisyon), c. II, Beyrut 1413/1993, s. 233, Hd. no: 175/6630.

⁵⁸ Suffelilerin kimlikleri, kişilikleri ve yaşayışları hk. geniş bilgi için, salt bu konuya tahsis edilmiş şu kitaba bkz. Mustafa BAKTIR, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashabı*, İstanbul 1984

birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi gereken iki ayrı tezâhürdür. Benzer biçimde; adamın kötü sözler sarf etmesi, kaba davranması ve sert mizaca sahip olması gibi özellikler, onun kurrâ olmasından değil, karyeli olmasından kaynaklanmaktadır. Bunları birbirine karıştırmamak lâzım gelir. Zaten başta görüşleri sunulan batılı araştırmacıların bir kısmı da buraya takılıp kalmışlar ve bu yüzden kurrâ'yı yanlış anlamışlardır. Yani köylülükle kurrâ'lığı birbirine karıştırmışlardır.

Yukarıda işaret edilen nakille ilgili altı çizilmesi gereken bir diğer nokta da, -bir an için bu hadisin tüm sahihlik kriterlerini taşıdığını varsayarak- şudur: Peygamber bunu hangi amaçla ve ne tür kurrâ'yı kast ederek söylemiş olabilir? Bu gayet açık ve nettir: Kur'an'ı bir gurur-kibir meselesi yapanlar, onunla riyâ illetine bulaşanlar, onu üstünlük ve menfaat aracı olarak kullanalar ve onunla amel etmeyenlerdir. Doğrusu herkes kabul eder ki, bunlar yalnızca kurrâ'yı bağlayan ve sırf onlar için geçerliliği olan kötü şeyler değil, umûmî olarak kınanması gereken niyet, söz ve davranışlardır.

Kaldı ki, Hz. Peygamber'in -yukarıda zikredileni istisna tutarak- Kur'an okumayı, öğretmeyi, onu ezberlemeyi ve onunla amel etmeyi öven ve teşvik eden nice beyânı vardır⁵⁹. Buradan da anlaşılıyor ki, Peygamber diliyle yerilen şey, kurrâ'lık değil, o maske altında yapılan ve o sıfatla asla bağdaşmayan fikir, söylem ve eylemlerdir.

Bir başka hatalı yaklaşım tarzı ise şudur: Bir yöreden veya işkolundan iyi insan da, kötü insan da çıkabilir. Toptancı bakış açısıyla olaya bakıp, hâl ve hareketleri beğenilen bir insandan dolayı, onun memleketini ve meslek erbabını tümünden kötülemek veya yüceltmek doğru bir düşünce olmasa gerektir. Meselâ; adam dünya çapında bir bilim veya sanat-insanı oluyor, ya da yüksek seviyede bir yönetici oluyor, yahut uluslararası düzeyde bir işadamı veya diplomat oluyor ama orijininden dolayı kınanıyor ya da kişisel tutum ve/veya kaptislerinden ötürü birtakım çevrelere bir türlü yaranmıyor. Bu yaklaşım, ona yapılan çok büyük bir haksızlıktır. Öyleyse her şeyi ve kişiyi, statü, konum ve konusuna göre değerlendirmek lâzımdır.

Aynı şekilde eleştiri noktalarından biri olan, kurrâ takımına mensup bazı kimselerin; Cemel'de Aişe, Talha ve Zübeyr'e karşı Ali'nin yanında yer almaları, Sıffin'de yine önce Ali'nin, hakem tayi-

⁵⁹ Allah Resûlü'nün, sahabenin şahsında tüm ümmetini Kur'an'a teşviki ve bu kitaba lafzen, manen ve amelen sahip çıkmanın/olmanın üstünlüğüne dair bolca hadis ve uygulama örnekleri için şu iki esere bkz. Ebû Ubeyd Kâsım b. SELLÂM, *Kitâbu Fedâil-i-Kur'ân*, Beyrut 1995; Ebû Abdillâh Ebu'l-Ferec el-KURTUBÎ, *el-Vecîz fî Fedâil-i Kitâbi'l-Azîz*, yer ve tr. yok.

ninden sonra ise Muâviye'nin safına geçmeleri, bilâhare Hâricî isyanlarında başrolde oynamaları, onların kurrâ'lığından değil, insanlıklarının doğal sonucu olarak bir lidere yakın/bir akımın içinde olma ve bunun uzantısı olarak bir siyasî görüşe sahip olma gibi normal ve olağan bir olgunun neticesidir. O halde kurrâ'lıkla insanlığı, beşerilikle ilmiliği, hayatın gerçekleriyle reel-politik davranmayı birbirine karıştırmamak, bu hususta en sağlıklı ve güvenilir yoldur. Dolayısıyla bakışlar buna göre yeniden dizayn edilmelidir.

8. Kurrâ hâlâ belirsizliğini koruyan bir terim midir, yoksa artık içeriği ve sınırları belirlenmiş bir tabir hüviyetine kavuşmuş mudur?

Tekrar ve topluca -ama biraz genişçe- bir özet bilgi vermek gerekirse; etimolojik olarak *kurrâ'*, *kârî'*in cem'idir; kurrâ'nın cem'i ise; *kurrâûn* ve *kurrâîn*'dir. Hepsinde hemze mevcuttur ve bunlar karae fiilinin içinde mütâlaa edilir.

Misâl: Birisi, Kur'an'ı ve/veya Hadis'i şeyhine/hocasına kıraat ettiği zaman şöyle diyor: "*Beni filanca okuttu*"; yani, kendisine (ilim/ders) vermek üzere o benim sorumluluğumu üzerine aldı⁶⁰.

el-Kur'an da masdar olup, cem' (toplamak) ve zamm (katmak) manasına gelmekte ve okumak, tilâvet etmek anlamında kullanılmaktadır.

el-İktirâ' okumak, *el-İkrâ'* ise okutmak manasına gelir.

Karee'den *kârî'* ve *mütekarrî'*, aynı zamanda ibadete düşkün (=âbid) ve kulluk görevlerine sıkı sıkıya bağlı (=mütenessik) anlamına da gelir⁶¹.

Tilâvet olunan satırlara ve sahifeye mekrûetün ve mekriyyetün denir; yani metlüvvetün demektir.

el-Kirâ', bir kişi ile ders okumak/yapmak; müdârese manasındadır. Okuyuşmak diye ta'bir olunur.

el-Karrâ', tilâveti güzel olan kimseye denir. Husnü'l-kirâe-h-manasındadır ki, tecvîd ve tertil üzere Kur'an okuyabilen kişi demektir.

el-Kurrâ', nâsik, müteabbid ve salih kişiye denir. Cem'i kurrâûn ve karârîn gelir.

et-Tekarru', İlm-i Şeriat öğrenip fakih, yani Fıkıh bilgini olmak manasına gelir⁶².

Karae: Güzel Kur'an okudu.

⁶⁰ İbn MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, I/130.

⁶¹ Ahmed ÂSİM, *Kâmûs Tercümesi*, I/80.

⁶² Ahmed ÂSİM, *Kâmûs Tercümesi*, I/81.

Kur'an: Okunan şey.

Kâriun: Okuyan.

Tekarrî ve *kıraat*: Okuma fiili/eylemi.

Mukrî' ve *Kârî'*: Hâmil. *Kara'tü'l-Kur'âne an zahri kalbin ev nazartü fihi* (=Kur'an'ı ezberden ve ona bakarak kıraat ettim) denilir ama *kara'tü illâ mâ nazartü fihi* (=onu ancak yüzünden okudum) denmez⁶³.

Kara'tü's-şey'e kur'ânen: Topladım ve bir kısmını bir kısmına kattım/ekledim.

Kara'tü'l-kitâbe kırâeten ve kur'ânen: Kur'an, adını bundan almıştır. Ebû Ubeyde; Kur'an, sûreleri topladığı ve onları birbirine kattığı için bu isimle adlandırılmıştır demiştir.

İnne 'aleynâ cem'ahû ve kur'ânehû (75/Kiyâme, 17): Onun toplanması ve okunması Biz'e aittir. Yani onu derlemek ve bir bütün oluşturmak Biz'e düşer demektir.

Fe-izâ kara'nâhû fe't-tebi' kur'ânehû (75/Kiyâme, 18): Biz onu okuduğumuz vakit, sen de onun okunuşuna uy!

İbn Abbas bu âyeti şöyle tefsir eder: "*Biz sana onun okunuşunu izah ettiğimiz zaman, -açıkladığımız gibi- onunla amel et!*"

Kur'an okuyucusuna *mukrî'* ve *kârî'*; çoğulu *karâe(tü)* denir.

el-Kurrâu: Dinî buyruklara tutunan (mütenessik) kişidir ki, çoğulu *el-kurrâün'dur*⁶⁴.

Karae'l-Kur'âne hüve't-tenzîlü'l-azîz: Yani mushaflarda yazılı olan ve okunan.

Kar'en, *kırâeten*, *kur'ânen*, *kârîün* (fail), çoğulu; *kurrâün*, cem'i müzekker-i sâlimi *kârîün*, *kârîin'dur* ki; onu tilâvet eden demektir.

Kâraehû, *mukâraeten* ve *kırâen*: Dâresehû (=karşılıklı ders yaptılar) demektir.

el-Karrâu: Kıraatı güzel olan; çoğulu, *karrâün'dur*.

el-Kurrâu: Nâsik ve müteabbid⁶⁵.

el-Kârî', *el-Mütekarrî'*; cem'i müzekker-i sâlim'i *kurrâün'dur*.

Tekarrae: Tutunmak/sarılmak.

Karae's-şey'ü: Toplamak, katmak; Kur'an bundan gelmektedir⁶⁶.

⁶³ Halil b. AHMED, *Kitâbü'l-Ayn*, V/204–205.

⁶⁴ CEVHERÎ, *Sihâh*, I/64–65.

⁶⁵ ZEBİDÎ, *Tâcü'l-Arûs*, I/218.

⁶⁶ ZEBİDÎ, *Tâcü'l-Arûs*, I/221.

Mukraun ve *el-mukraiyyûn*: Ulemâdan bir cemaat, muhaddisler ve başkaları⁶⁷.

Lügat ehlinin sözü: Muhakkak ki *el-kur'*, *karae*; yani cemea (=toplamak) kökünden gelmektedir. Çünkü onlar, tuhr ile hayd (=temizlik ile adet hâli) arasındaki zamanın birbiri ardınca gelmesine itibar etmişlerdir. O nedenle, rahimde kanın toplanmasını dile getirmişlerdir.

el-Kirâetü: Tertil üzere okuyuş esnasında harfleri ve kelimeleri birbirine katmaktır.

Bu, her cem'/birleşme eylemi için söylenmez. Nitekim onlar toplandığında/bir araya geldiğinde, *karaeti'l-kavmü* (=halk toplandı) den(il)mez.

Bu ifade, (salt tek) bir harf için kullanılmaz, ancak o ağızda telaffuz edildiğinde; yani kıraat edildiğinde/okunduğunda söylenir.

Kur'an aslında masdardır.

Allah Teâlâ buyurdu: "*Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize düşer. O halde o okunduğu zaman sen onun okunuşuna uy!*" (75/Kiyame, 17, 18.)

İbn Abbâs, bu âyetleri tefsir bâbında şöyle dedi: "*Onu topladığımız ve yine onu göğsüne/kalbine yerleştirdiğimizde, sen onunla amel et!*"

Muhakkak ki bu kelime, Muhammed (s.a.s.)'e indirilen kitaba tahsis edilmiştir ve sanki onun alemleri/özel adı olmuştur; aynen Tevrat gibi ki⁶⁸, Mûsâ'ya indi ve İncil gibi ki, İsâ'ya indi (a.s.).

Kur'an kelimesinin başlıca iki manası; *cem'*, yani *toplama* ve *damm*, yani *katmadır*. Dolayısıyla o; âyet ve sûreleri topladığı (*ceme'a*) ve onları bir araya getirdiği (*damme*) için *Kur'an* diye adlandırılmıştır.

Ulemâdan bazısı şöyle demiştir: Allah'ın kitapları arasında bu kitabın *Kur'an* diye isimlendirilmesi, onun, diğer kitapların özünü içinde barındırdığı içindir. Yine onun, bütün ilimlerin esasını bünyesinde toplamasından dolayıdır. Allah'ın şu sözünde işaret ettiği gibi: "*Her şeyi açıklayan kitap...*" (12/Yûsuf, 111; 16/Nahl, 89.)

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. "*Sana okutacağız ve sen de asla onu unutmayacaksın.*" (87/A'lâ, 6.)

Tekarra'tü: Tefehhemtü (=en ince ayrıntısına kadar anladım).

Kâra'tühû: Dârestühû (=birlikte/karşılıklı ders yaptık)⁶⁹.

⁶⁷ ZEBÎDÎ, *Tacü'l-Arûs*, I/222.

⁶⁸ ISBAHÂNÎ, *Müfredât*, I/606.

⁶⁹ ISBAHÂNÎ, *Müfredât*, I/607.

Kimi ilk dönem filozofları/dilbilimcileri (Katade, Ebû Ubeyd gibi), bu kelimeyi, kendi argümanlarına bağlı olarak *Ka-Ra-Ne* = fasılasız/aralıksız, peşi-sıra/arka arkaya getirmek, dizmek ve birbirine katmak (cem' ve zamm), ilişkilendirmek/bağlantı kurmak (ta'lik) kökünden türettiler. Suyûtî'nin bize naklettiğine/söylediğine göre, diğer âlimler bundan memnun değiller ve bunun kökeninin bu (yani *karane*) olmadığını belirttiler. Bunun, tıpkı -Yahûdilerin Tevrat'ı ve Hristiyanların İncil'i gibi- Arapların Kutsal Kitabı'na ait (yani Kur'an için) özel isim olduğunu söylediler⁷⁰.

Lügat manaları aşağı-yukarı bu söylenenlerden ibaret olan *kurrâ* lafzının, ıstılahtaki anlamlarını, hâlen Türkiye Diyânet Vakfı tarafından telif olarak yayımlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerinden alıntı yaparak sunmayı -güvenirlilik açısından- daha uygun ve sağlıklı buluyoruz. Zira orada birinci elden kaynaklara atıfta bulunularak bu bilgiler derlenmiş ve verilmiştir. Dolayısıyla okuyucu/araştırmacılar, -bunları test ve teyit etme bakımından- gerektiğinde gösterilen referanslara başvurma imkânına sahiptirler.

Çok Kur'an okuyan anlamına gelen, farklı bağlamlarda kullanılan bir terim olan ve sözlükte; "*okuyucu, âbid ve zâhid*" manalarındaki *kârî* kelimesinin çoğulu olan *kurrâ*, İslâmiyet'in ilk devirlerinden itibaren değişik grupları ifade etmiştir.

Tarihsel olaylar bağlamında kavramsal olarak *kurrâ*, başlıca şu anlamlarda kullanılmıştır:

a) Kur'an kıraati konusunda uzman kişiler (Resûlullah'ın kendilerinden Kur'an öğrenilmesini tavsiye ettiği Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe, Muâz b. Cebel ve Übey b. Ka'b gibi),

b) Diğer ilimlerde de bilgi sahibi olan kimseler, yani ulemâ sınıfı (Hz. Ömer'in, meclislerinde hazır bulundurduğu ve genç-yaşlı ayırımı yapmaksızın istişâre ettiği *kurrâ* gibi),

c) Kıraat alanında uzmanlaşmış veya ilim ehli kimseler olmayıp, ibadet maksadıyla çokça Kur'an okuyan, namaz kılan ve ayrıca kendilerine verilen görevleri yerine getiren sorumlu kişiler (gündüzleri odun toplamak, su taşımak gibi çeşitli işler yaparak geçimlerini sağlayan; geceleri ise Kur'an okumak, namaz kılmak gibi ibadetlerle meşgul olan salih ve müttakî kimseler gibi),

d) Daha sonraki dönemlerde âbid ve zâhid özellikteki sûfilerin de *kurrâ* diye anılması muhtemelen buradan kaynaklanmaktadır. Nitekim ümmetin münafıklarının çoğunu *kurrâ*'nın oluşturduğu; dolayısıyla bu tip *kurrâ*'dan uzak durulması gerektiği şeklindeki

⁷⁰ JEFFERY, *Vocabulary*, s. 233-234.

nakillerde kast edilenlerin, dinin ölçülerinden uzaklaşmış tasavvuf/tarikat erbâbı olduğu anlaşılmaktadır.

e) İslâm Tarihi'nin ilk dönemlerinde meydana gelen birtakım sosyo-politik olaylar sonucu teşekkül etmeye başlayan bazı fırkalar içerisinde, Kur'an'ın zâhirî hükümlerine bağlı, katı dinî anlayışlara ve belli siyasî telakkilere sahip bir grubun mevcut bulunduğu görülmektedir (Hakem Vak'ası'nda Hz. Ali'ye muhalefet ederek Harûrâ'ya çekilen, bilâhare Hâriciler⁷¹ içerisinde yer alan ve sayıları binlerle ifade edilen kurrâ gibi),

f) Bu aşamadan sonra artık, asıl kurrâ'lık vasıflarını kaybeden ve daha çok katıldıkları zümrenin nitelikleriyle anılmaya başlanan ama yine kurrâ diye isimlendirilen bir sınıf daha var ki, bunlar kendi düşünceleri doğrultusunda tartışmayı sürdürme ve gerektiğinde silah kullanma gibi Hâriciler'e ait muhaliflik ve muhariplik özelliklerinin zikredilmesi, bu kesimin kurrâ ile özdeşleştirildiğini göstermektedir. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla; Kurrâ, Hâriciler'in söz ve davranış biçimlerine bürünecek, Hâriciler de onların adlarını alacak derecede Kurrâ'nın etkisi altında kalmıştır. Açıkçası tarihsel konjonktür, Kurrâ ile Hâricilerin, -iç içe girmek ve karıştırılmak gibi tehlikeli bir sonucu doğuracak boyutta- karşılıklı olarak birbirleriyle önemli ölçüde etkileşimde bulduklarını göstermektedir. Nitekim zincirleme olarak birbirini takip eden birtakım hâdiselerin ardından Hz. Ali'ye karşı çıkan bu grubun, o günün şartlarında Hâricileri de arkasına alıp oldukça güç kazandığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan itibaren Kurrâ Hâricilerle, Hâriciler de Kurrâ ile birlikte anılır olmuştur. Bu da tam bir anlam kaymasına, sapmasına ve kargaşasına; kafa karışıklığına ve kurrâ hakkında bir belirsizliğe, hatta kötü bir ün ve imajın ortaya çıkmasına yol açmıştır⁷².

Oysa hakiki manasıyla *Kurrâ*;

g) Genel anlamda "Kur'an tilâvet eden" ve devamında "Kur'an kıraati konusunda geniş bilgisi bulunan kimseler" olmakla beraber daha özel ve bugün itibariyle yerleşen kavramsal anlamıyla; "kıraatleri sağlam ve kesintisiz bir isnadla almış bir üstattan müşâfehe yoluyla (ağızdan ağza) rivâyet eden kıraat âlimleri"ni ifade eder ki, bunlara aynı zamanda "*mukriûn*" de denilir (çoğulu: *mukriûn*).

Bu doğrultuda kurrâ'nın üç mertebesi vardır: *Mübtedî* (başlangıç aşamasında olan) kısım ki, ifrad metoduyla kıraat öğrenmeye

⁷¹ Hâricilerle-Kurrâ' arasındaki tarihsel bağ hk. geniş bilgi için bkz. Harun YILDIZ, "Hâricilerin Doğuşunda Kurrâ'nın Rolü", *Ekev Akademi Dergisi*, y. 8, sy. 18, Erzurum 2004, s. 263-282.

⁷² Mustafa ÖZ, "Kurrâ", *D.İ.A.*, c. 26, Ankara 2002, s. 445-446.

başlayıp, aynı metodla üç imam⁷³ın kıraatini öğrenenler; *mütevassıt* (orta düzeyde olan) kısım ki, dört veya beş kıraati ifrad tarikiyle bilenler; nihayet *müntehî* (son/ileri düzeyde olan) kısım ki, kıraatlerin çoğunu ve meşhur olanlarını okuyarak nakledenlerdir⁷⁴.

h) Tarihin seyri bir tarafa bırakılarak söylemek gerekirse, İslâmî İlimler terminolojisinde kurrâ deyince, bugün tüm dünya müslümanları arasında; bütünüyle Kur'an hâfızı (Kur'an'ı baştanbaşa tamamını ezberlemiş) olmanın ötesinde, onun okunuşu hakkında meydana gelen farklılıkların hepsine veya en azından bir kıraat tarzına hakkıyla vâkıf olanların ünvanı olmuştur. Dolayısıyla artık kurrâ deyimi, literatürdeki yerini bu şekliyle almıştır denebilir⁷⁵.

SONUÇ

Kur'an, müslümanlar için, -hiçbir şey onun yerini tutamayacak derecede- vazgeçilmez öneme sahip bir kitaptır. Kıraat fiili ve onun fâili kârî/kurrâ, Kur'an'la doğrudan ilişkili kavramlar olduğuna göre; Kur'an'ı okumak, ezberlemek, hükümleriyle amel etmek gibi eylemeler ve bunları yapanlar, İslâm Peygamberi ve onun takipçileri tarafından övülmüş ve yüceltilmiştir. Bu itibarla kurrâ'nın, inananların gözünde mühim bir yeri ve saygınlığı vardır.

Ka-ra-e'nin türevlerinden olan kurrâ'nın; Kur'an'ı çok okuyan (karrâ'), güzel okuyan (mukrî'), onun tamamını veya büyük bir kısmını ezberleyen (hâfız/hâmil/câmi'), dinin inanç ve muâmelât bölümlerine ait mâlûmatına ileri düzeyde vâkıf olan (fakih), Kur'an ve diğer ilimlerin bilgisi bakımından yüksek seviyede bulunan (âlim), dinin emir ve yasaklarına titizlikle uyan (âbid), dini takva boyutunda yaşayan (zâhid), örnek davranışlar ve iyiliklerde bulunan (sâlih) gibi manalarının yanısıra asıl olarak; kıraatlerin ortaya çıkışından sonra, her biri kendisine izâfe edilen yedi, on ve on dört kıraat imamının özel sıfatı olmuştur.

Bunların ardından, sözkonusu kıraatlerin tümünü veya en azından birini hakkıyla öğrenenler; yani kıraatler konusunda hususî eğitim görmüş kişiler, kurrâ' diye anılır olmuştur. Bugün artık kurrâ', -yerleşmiş/kökleşmiş bir tabir olarak- kıraat sahasında uz-

⁷³ Kırâât-ı Erbaa Aşer imamlarının (=On dört türlü okuyuşun kendilerine nispet edildiği kıraat önderlerinin) kimler olduğu hk. bkz. Ahmed b. Muhammed b. Abdî'l-Ğanî ed-DİMYÂTÎ, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbaa Aşer*, Dersaadet 1285, s. 6-9.

⁷⁴ Abdülhamit BİRİŞİK, "Kıraat", *D.İ.A.*, c. 25, Ankara 2002, s. 426; ayrıca Kıraat İlmi'nin tarihçesi ve Kıraat çeşitleri hk. bilgi için bkz. *a.g.m.*, s. 426-453.

⁷⁵ Şemseddin SAMÎ, *Kâmûs-i Türki*, c. II, Dersaadet 1317, s. 1024; Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul 1993, s. 324.

manlaşmış kimselere verilen tanıtıcı ve ayrıcalıklı bir ünvan olmuştur.

İnsan unsuru olması hasebiyle, zaman içerisinde kurrâ sınıfı hakkında -haklı ya da haksız- kötü bir şöhret meydana gelmiş olabilir. Köylülük orijini, soya-çekim olgusu, âdiyet hissi, nasları okuma/yorumlama farkı, mezhebî taassup, siyasal ve toplumsal olayların sürüklenmesi, taraf olma duygusu, düşünce ve görüş ayrılıkları, dünyalık kaygısı, çıkar ilişkisi, kıskançlık; yahut bunlardan hiçbiriyle ilgisi olmayan asılsız söylentiler ve iddialar vs. hangi gerekçelerle olursa olsun; kurrâ'yı başka alanlara çekmek, bilimsel kriterlere uygun yaklaşımlar değildir. Çünkü her yöreye ve meslek grubuna mensup insanlar arasından, hoş olmayan/görülmeyen söz ve davranışlarda bulunan kötü temsilciler çıkabilir ama tasvip edilmeyen bu örnekler, onları hiçbir zaman, oranın ve o iş-kolunun üyesi olma gerçeğinden uzaklaştırmaz. Buradan hareketle; beşerîliklerinden ötürü, bilhassa erken dönem İslâm Tarihi'nde birtakım olaylara karışan, hayat tarzlarıyla kötü örnek olan bazı kimseler yüzünden bu kitlenin geneline yönelik olarak -en hafifinden- bunlar; "*kurrâ'* (=Kur'an okuyucuları)" sınıfı değil, "*kurâ* (=köylü)" sınıfıdır denilemez, denilmesi de uygun olmaz.

Öte yandan; Hadis edebiyatında Kur'an okumanın, okutmanın, ezberlemenin vb. faziletini dair bunca hadis varken; bunlar arasına tek-tük de olsa Kur'an'la meşgul olanları ("*münafık*" diye niteleyecek kadar) yeren/aşağılayan haberleri sıkıştırmak ne denli doğru bir davranıştır? Oysa Hz. Peygamberin öğretisinde, kişileri veya zümreleri toptan hedef almak yerine, birtakım tutumları kınamanın sözkonusu olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir hadisin var olduğu farz edilse bile, burada Kur'an tilâveti ile ilgili olarak kınanan tavır, iki yüzölçüm olduğu daima hatırdâ tutulmalıdır.

Ayrıca İslâm Tarihi kaynaklarında yer alan bazı olayları -sanki ileride kimi şeylere delil kılmak için- çok abartılı biçimde tasvir etmek, hangi amaca hizmet edebilir ki? Sözelimi, kırk veya yetmiş kadar kurrâ'nın bir anda hayatını kaybetmesi (Bi'r-Meûne) vak'asının yaşandığı söylenen dönemde, kendilerine Kur'an okuyucuları şerefini kazandıracak şekilde Kur'an'ın tamamını veya çoğunu ezbere/-den okuyabilecek kırk veya yetmiş kişinin bulunmasının mümkün olmadığı belirtilmelidir.

Olsa dahi, Hz. Muhammed'in, ashabından önde gelen Kur'an okuyucuları takımını, yani onca yetişmiş insan gücünü hep birlikte tehlikeli bir göreve gönderecek kadar dikkatsiz davranmayacağı da hesaba katılmalı ve buna ihtimal verilmemelidir.

Bir an için varsayalım ki, onları gönderdi. Ama kaynaklarda, o kadar fazla miktarda Kur'an bilgininin ziyan edildiğine dair kesin ve

detaylı bilgi yok. Kaldı ki, olanlarda da, orada ölenlerin ancak bir-ikisinden kurrâ diye bahsedilmekte; diğerleri içinse, "bizim iyilerimiz (=sulehâunâ)" ve "bizim hayırlılarımız (=hiyârunâ)" gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla Peygamber, kendi nezdinde özel yerleri olan seçkin sınıfın çok sayıda üyesinin hayatını mahvetmesine yol açmamıştır diye düşünölmelidir.

Benzer biçimde, sonradan Kur'an'ın cem'ine güya sebep teşkil edecek bir hâdise (Yemâme')de, bu sefer 400 veya 700 kadar kurrâ'nın şehid edildiğini ileri sürmek, kime ne yarar kazandırır? Tesadüfe bakın ki, Suffe'de de zaman zaman bu miktarda kişinin kaldığı rivâyet edilmektedir. Bu manzara karşısında insan sormadan edemiyor: Acaba Müseylime yandaşlarına karşı sadece Suffeliler mi savaştı veya orada sırf Suffe ehlini oluşturan zavallılar mı yaşamını yitirdi?

Aynı şekilde, İslâm Tarihi'nin erken devrine ait birtakım talih-siz gelişmeler (Siffin, Cemel çatışmaları ve Hakem tayini) nedeniyle, o dönem müslümanlarını kanlı-bıçaklı gibi gösterip sanki birbirlerinin düşmanı ilân etmek, aralarına kalın ve aşılmaz duvarlar öreerek safları kesin hatlarıyla ayırmak; kısaca İslâm cemaatini hizipleştirmek ve kurrâ'yı da hep ara bozucu/ayrıştırıcı/bölücü bir topluluk gibi lanse etmek, ne ölçüde ilmidir? Bu tür değerlendirmeler, daha ziyade hissiyatı yansıtmaktadır ki, bilimde duygusallığa yer olmadığı açıktır.

Öyleyse, çağdaş müslüman araştırmacılar, bu verileri kullanırken çok dikkatli davranmalıdırlar. Bilimsel çalışmalarında yer verecekleri her bir rivâyeti mutlaka kritiğe tabi tutmalıdırlar. Kaynak ne olursa olsun, ona eleştirel bakış-açısıyla yaklaşmalıdırlar. Bulunan her şeyi aynen aktarma, bazen son derece tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir. Özellikle kavram incelemelerinde çok yönlü olmalıdırlar. Nakilcilikle yetinmeyip, ilgili dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarını göz önünde bulundurmalıdırlar. Dahası, istismara müsait olan netameli konuları ilim adına sürekli gündemde tutmak, yeni tartışmalara zemin hazırlar ki; bu da yenilenmeyi ve ilerlemeyi önleyen kısır bir döngü oluşturur. Zaten bu tatsız olaylar geçmişte o devrin insanlarına yeterince acı çektirmiştir; bir daha onları tazelenenin bir manası olmasa gerek. Üstelik bu yolla, art niyetli kişilere de malzeme üretilmiş olmaktadır. Oysa bize düşen en büyük görev, zaten önceden rivâyet tarihimiz kanalıyla onlara bol miktarda verilmiş olan bu kozları ellerinden almak olmalıdır. Bu çerçevede yapılacak en hayırlı hizmet, hadis mecmualarındaki Kur'an'ın ve dinin özüne aykırı nakilleri ve tarih kitaplarındaki tutarsız/çelişkili haberleri ayıklamak ya da onları, yeni-baştan analiz ve sentez ederek okuyucuya ve bilim-dünyasına sunmaktır.

Kendi konumuzla alâkalı son bir örnekle yapılması gerekenlere bir ışık tutmaya çalışalım: Tarihin çeşitli safhalarında şu veya bu vesileyle dövüşen, çarpışan, savaşan, halkın nefretini kazanan, Kur'an'ı kendine göre yorumlayan, literal/lafzî olanın peşine düşen ve işine geldiği yerde zahire, gelmediği yerde ise batına göre hüküm veren sığ düşünceli kimseler, kurrâ diye çağırılrsa da; bunların hakiki Kur'an okuyucuları olmadığı ve gerçekte kurrâ nitelendirmesini hak etmedikleri; dolayısıyla birkaç kişi yüzünden insafsızca kollektif bir isimlendirmeye gidildiği bilinmelidir.

Böyle olmasaydı, Kur'an'la yoğun bir şekilde haşır-neşir olan, tam manasıyla Kur'an adamı olma özellikleriyle temâyüz eden bu insanlar, Peygamber'in takdir ve iltifatlarına mazhar olurlar mıydı; Hulefâ-i Raşidîn tarafından hürmete lâayık bulunur, görüşlerine itibar edilir miydi? Buna en tipik misâl, Bedir'de şehit düşen müslümanların defin işlemleri esnasında yaşanmıştır. Vefat edenler içerisinde Kur'an'ı en iyi bilenler, ötekilerden önce toprağa verilmiştir. Ölüm sonrasındaki gömülme sırasında, takdir hakkının kurrâ lehine kullanılması, çok manidar bir tasarruf ve gelişme gibi gözükmektedir.

Dinin direği olan namazı kıldırarak, İslâm toplumunda en büyük şeref ve en üstün pâye idi ve hâlen öyledir. Hz. Ömer halifeliği sırasında ve hicretten 14 yıl sonra, devlet işleri/kamu hizmetleri arasına soktuğu imamlığı âdeta resmîleştirilmiş ve o vazifeyi yürütmek için, biri erkekler diğeri de kadınlar için olmak üzere iki Kur'an kârî'i tayin etmiştir. Yine o, dîvanında Kur'an'ı en iyi bilenlere yer vermiş ve onlarla devamlı sûrette istişâre etmiştir. Ayrıca, beraberrinde kurrâ'dan bir zât bulunduğunda, ona gösterdiği saygıdan dolayı onun yanında fazla konuşmazdı. Kezâ onun yönetimi altında ictihad makamında, yani fetva vermeye yetkili yalnızca üç kişi vardı: Osman, Übeyy b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit. Bunlar, Kur'an bilgileri tartışılmaz olan ve Kur'an'ı cem' eden çok az sayıdaki insandan üçü olduğu herkesin malûmudur. Bu ve daha başka pek çok örnek, o toplumda kurrâ'nın nasıl bir statüye sahip şahsiyetler olduğunun bâriz göstergeleridir.